

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

SLOVESNÁ ADJEKTIVA V BAROKNÍCH TEXTECH

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

Autor práce: Bc. Zuzana Kalinová

Studijní obor: Bohemistika navazující

Ročník: 2.

2014

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 9. května 2014

Děkuji doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za odborné vedení, cenné rady, trpělivost, ochotu a čas, který mi byl věnován.

ANOTACE

Cílem této diplomové práce je zjistit slovtvornou rozmanitost adjektiv odvozených ze slovesných tvarů a jejich využití v textu. Základním východiskem je rozdělení excerpovaných adjektiv do skupin podle způsobu jejich derivace. Následně je zkoumáno, ve které větněčlenské platnosti se realizují.

Pramenným materiálem jsou kázání z konce 17. a z počátku 18. století, jež jsou tematicky zaměřená na oslavu biblických postav a světců.

ANOTATION

The aim of this diploma thesis is to investigate the diversity of word formations adjectives derived from the verb forms and their use in the text. The starting point is excerpted division of adjectives into groups according to the method of their derivation. Then is examined sentence parts which are expressed.

Material source publications are the preaching of the end of the 17th and early 18th centuries, which are thematically focused on the celebration of saints and biblical figures.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. BAROKO.....	10
1.1 ČESKÉ BAROKO	10
1.2 BAROKNÍ KAZATELSTVÍ	11
2. DEVERBÁLNÍ ADJEKTIVA.....	12
2.1 Obecná charakteristika	12
2.2 Vývoj názorů na deverbativa	13
2.2.1 Rossova Čechořečnost.....	13
2.2.2 Dobrovského mluvnice.....	14
2.2.3 Historická mluvnice češtiny	15
2.2.4 Mluvnice češtiny	16
2.2.5 Příruční mluvnice češtiny	16
2.2.6 Čermákova Morfematika a slovtvorba češtiny.....	17
2.2.7 Shrnutí	18
3. SLOVESNÁ ADJEKTIVA PODLE ZPŮSOBU TVOŘENÍ.....	20
3.1 ADJEKTIVA PROCESUÁLNÍ.....	20
3.1.1 Formant -ou-c-í.....	20
3.1.2 Formant -í-c-í.....	21
3.1.3 Formant -ají-c-í.....	22
3.1.4 Formant -ejí-c-í.....	22
3.2 ADJEKTIVA REZULTATIVNÍ PASIVNÍ.....	23
3.2.1 Z participií n-ových	23
3.2.2 Z participií t-ových	25
3.3 ADJEKTIVA REZULTATIVNÍ AKTIVNÍ.....	26
3.4 ADJEKTIVA VYJADŘUJÍCÍ NEAKTUÁLNÍ VYKONÁVÁNÍ DĚJE	28
3.4.1 Sufix -ivý	28
3.4.2 Sufix -(n)livý	28
3.4.3 Sufix -avý	29
3.4.4 Sufix -ný	29

3.4.5 Sufix -čivý	29
3.4.6 Sufix -cný	29
3.4.7 Sufixy -itý, -ut(n)ý.....	29
3.5 ADJEKTIVA VYJADŘUJÍCÍ POTENCIÁLNÍ ZASAŽENÍ DĚJEM	30
3.5.1 Sufix -te(d)lný	31
3.5.2 Sufix -ite(d)lný	31
3.5.3 Sufix -ný	31
3.5.4 Sufix -tebný	31
3.6 ADJEKTIVA ÚČELOVÁ	32
3.7 OSTATNÍ ADJEKTIVA	33
3.8 KOMPOZITA	34
4. POSTAVENÍ SLOVESNÝCH ADJEKTIV VE VĚTĚ.....	37
4.1 SLOVESNÁ ADJEKTIVA VE FUNKCI PŘÍVLASTKU.....	37
4.1.1 Antepozice.....	38
4.1.2 Postpozice.....	51
4.1.3 Shrnutí	59
4.2 SLOVESNÁ ADJEKTIVA VE FUNKCI PŘÍSUDKU	62
4.2.1 Přísudky se sponou být, bývat.....	62
4.2.2 Ostatní spony	68
4.2.3 Přečhodník.....	70
4.3 SLOVESNÁ ADJEKTIVA VE FUNKCI DOPLŇKU	71
5. ZÁVĚR	72
SEZNAM LITERATURY	76
Primární literatura	76
Sekundární literatura.....	78

ÚVOD

Barokní období bývá v českém prostoru vnímáno značně kontroverzně, ať již z hlediska literární tvorby, nebo lingvistické úrovně. Abychom alespoň zčásti přispěli k objasnění jazykové stránky textů z období baroka, provedli jsme analýzu sedmi barokních kázání (z let 1697 – 1732), tematicky zaměřených na biblické postavy a světce. Vzhledem k obsáhlým názvům kázání jsme je při rozboru označovali zkratkami¹, jež vycházejí z počátečních grafémů autora textu a názvu díla. Pracovali jsme s fotokopii originálních textů.

V první části diplomové práce se krátce zmíníme o českém baroku a kazatelství, k čemuž využijeme zejména dílo Václava Černého *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím* (Praha, 1996), Sládkův výbor *Svět je podvodný verbíř* (Praha, 2005) a práci editora Rosaria Villariho *Barokní člověk a jeho svět* (Praha, 2004). Poté přikročíme k hlavnímu předmětu našeho zájmu, jímž jsou adjektiva tvořená ze sloves. Je třeba upozornit na to, že jsme do práce zahrnuli pouze adjektiva ve složeném tvaru, a to ze dvou důvodů: jednak by množství excerpovaného materiálu pravděpodobně neúměrně vzrostlo, jednak je mnohdy obtížné rozlišit jmenné tvary adjektiv a participia, z nichž některá slovesná adjektiva vznikají, proto jsme se je rozhodli nezahrnout do analýzy.

Deverbální adjektiva nejprve obecně charakterizujeme, načež podáme obecný přehled o pojetí deverbativ v několika odborných publikacích, abychom posléze dospěli k našemu vlastnímu pohledu na tato adjektiva.

Další oddíl bude založen na excerpci slovesných adjektiv z barokních kázání. Všechny příklady nejprve transkribujeme podle zásad navržených Josefem Vinterem², a to se zachováním jazykových zvláštností slov. Následně daná adjektiva roztrídíme do skupin podle toho, z kterých slovesných tvarů vznikla. Oporou pro klasifikaci se nám stane *Příruční mluvnice češtiny* (Praha, 1995). Druhotnou pořádací kategorií budou slovotvorné sufixy, jež se u jednotlivých druhů adjektiv uplatňují. Kvůli přehlednosti a možnosti závěrečné komparace budou adjektiva dále rozdělena dle kázání, v nichž se vyskytují. Všechny příklady budou uvedeny v základním tvaru, tzn. v nom. sg. maskulina.

¹ Celé názvy kázání i se zkratkami, které jsme při práci s nimi používali, jsou uvedeny v seznamu literatury.

² Viz VINTR, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*, 1998, roč. 121, č. 3-4, s. 341–346.

Poslední kapitola bude věnována postavení slovesných adjektiv ve větném celku. Budeme zkoumat adjektiva ve funkci přívlastku, nominální části přísudku a doplňku.

Závěr práce bude tvořit shrnutí veškerých poznatků, k nimž jsme v průběhu analýzy dospěli. Pomocí komparace se pokusíme zjistit, zda se charakter slovesných adjektiv v době barokní liší od současného úzu, popř. jakým způsobem. Zaměříme se na pravopisnou podobu adjektiv, jejich význam a na jejich syntaktickou platnost.

1. BAROKO

1.1 ČESKÉ BAROKO

Studiem baroka v českém prostředí se zabývalo již mnoho našich předních badatelů, kteří se snažili přispět k objasnění této epochy. Mezi nejznámější z nich patří Josef Vašica, Zdeněk Kalista či Antonín Škarka. Periodizaci, kterou níže uvádíme, jsme převzali od dalšího významného teoretika, Václava Černého. Ten zasazuje počátek českého baroka do let 1618 – 1621, v nichž dochází k dějinnému předělu, jenž vrcholí bitvou na Bílé hoře a následnou popravou 27 českých pánů.³

Černý rozděluje české baroko do čtyř hlavních generací. První barokní generaci navrhuje nazývat „*pokolením Bílé hory*“ (Černý, 1996, s. 278), neboť představitelé této generace jsou touto dějinnou událostí nutně ovlivněni. Dominantní osobností generace je Jan Amos Komenský (1592 – 1670), jeden z největších českých myslitelů. Druhá generace, „*pokolení zbuldozerování národní společnosti*“ (1996, s. 288), je vymezena lety 1650 – 1680 a jejím hlavním představitelem je Bohuslav Balbín (1621 – 1688).

V době třetí barokní generace, tj. v letech 1680 – 1710, „*jsou všechny velké zjevy naší barokní literatury již za námi*“ (1996, s. 305); „*celý další literární vývoj našeho baroka nepřinese ani jedinou osobnost významem jim rovnocennou*“ (Tamtéž). Osobnosti tvořící v této generaci již nepřinášejí téměř nic nového, jsou v podstatě jen pokračovateli a udržovateli tradice předchozích generací.

Jako „*pokračovatelku pokračovatelů*“ označuje Černý (1996, s. 318) čtvrtou barokní generaci, kryjící se s dobou vlády Karla VI. (1710/1711 – 1740). Do této etapy spadá většina našich zkoumaných kázání, proto se na ni zaměříme podrobněji.

Černý ji hodnotí podobně jako předchozí generaci, tedy především jako významné pokolení rétorů. Homiletické řečnictví si v této době na rozdíl od ostatních žánrů udržuje svou úroveň a stává se oblíbenou lidovou četbou. Mimoliterární produkce jednoznačně převažuje nad produkcí literární. Umělá literatura se pomalu vytrácí, na druhé straně však roste pololidová a lidová produkce, jež je často anonymní. Autory skladeb jsou většinou lidé ze společensky nižších vrstev, kteří jsou také jejich hlavními recipienty.

Po roce 1740 přichází pokolení, jež by se mohlo pokládat za pátou barokní generaci, avšak jedná se spíše o generaci antibarokní, Černým nazvanou „*baroko po*

³ Viz ČERNÝ, V. *Až do předsíně nebes: Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha 1996, s. 261 – 354.

baroku“ (1996, s. 337). Barokní inspirace v této době již vyhasíná a novým ideovým základem se stává osvícenství.

1.2 BAROKNÍ KAZATELSTVÍ

V době od 90. let 17. století do 20. let 18. století vznikaly na českém území jednak sbírky kázání ovlivněné humanismem, jednak konceptuální kázání. Humanistická větev navazuje na tradici 16. století, zdůrazňuje tedy antické vzory a snaží se být uměřená a srozumitelná. Naopak představitelé konceptuálního proudu (nazývaného též barokní proud, popř. nová rétorika) považovali antické vzory za nedostatečné. (Sládek, 2005)

Některá jednodušší konceptuální kázání přibližovala postavu světce pomocí rozboru jednotlivých písmen z jeho jména. K takovýmto kázáním patří kupříkladu text o sv. Janu Křtiteli *Petra Štěpána z Tejnle*⁴. Oblíbenými začaly být taktéž slovní a významové hříčky a různá srovnání, která svou oblibu neztratila ani v dalším období, tj. od 20. do 60. let 18. století, ale jejich úroveň postupně upadala.

Kázání lze rozdělit do několika tříd; existovala kázání nedělní, sváteční, pohřební a příležitostná. Nedělní kázání kladla hlavní důraz na poučnou a přesvědčovací funkci. Sváteční kázání byla delší nežli kázání nedělní, proto byla jejich umělecká stránka propracovanější. Složitá umělecká výstavba textu byla navíc chápána jako jeden z prostředků, kterým lze oslavit světce, jehož se kázání týkalo. Primární funkcí zde bylo poučení (u textů hagiografické povahy), výjimečně i přesvědčování. (Sládek, 2005)

Hlavní pozornost příležitostných kázání směřovala ke složce umělecké a zábavné, poučná funkce se uplatňovala pouze okrajově. Pohřební kázání chtěla naopak především poučit posluchače např. o lidské smrtelnosti či o křesťanských povinnostech.

Sváteční kázání, jež zkoumáme v této práci, vycházela tiskem v podobě sbírek, nebo jednotlivě vydávaných svazků. Navzdory poměrně vysoké homiletické produkci doby barokní se nám však do dnešní doby dochoval pouze zlomek původní tvorby.

⁴ Celý název je uveden v seznamu literatury.

2. DEVERBÁLNÍ ADJEKTIVA

2.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Adjektiva patří mezi autosémantické ohebné slovní druhy. Pojmenovávají většinou statický, tj. v čase se neměnicí příznak substancí, jenž se označuje také jako vlastnost v širokém slova smyslu. „*Tato vlastnost se v pojmenováních vyjadřuje buď přímo (tzv. primárními nebo nemotivovanými adjektivy), anebo nepřímo, na základě souvislosti s jinými jevy (adjektivy sekundárními, slovtvorně motivovanými, odvozenými a složenými)*“ (Dokulil, 1986, s. 316). V naší práci se budeme věnovat adjektivům sekundárním, odvozeným od sloves, u nichž příznak vyplývá z děje, popř. z činnosti dotýkající se dané substance.

Deverbativní adjektiva se nejčastěji tvoří odvozováním (derivací), tedy vytvořením „*nového slova na základě jediného existujícího slova změnou jeho morfologické stavby*“ (Dokulil, 1962, s. 22). Tato změna zahrnuje v případě deverbativ především připojení sufixu k základu fundujícího slovesa – jde o tzv. sufixaci. Setkáme se však i s prefixací, při níž se před základové slovo klade předpona, prefix. Dalšími častými způsoby odvozování jsou derivace konverzní (pomocí koncovky), prefixálně-suffixální (předponově-příponové) a prefixálně-konverzní (předponově-koncovkové).

Vyjma derivace lze nová slova utvářet rovněž skládáním neboli kompozicí. Slovo, které skládáním vzniklo – kompozitum – se podle těsnosti vztahu mezi oběma členy dělí na složeniny vlastní (pravé) a nevlastní (nepravé). Podoba prvního členu vlastní složeniny se zpravidla neshoduje s úplným tvarem základního slova, protože jsou také vlastní složeniny nerozložitelné v samostatná slova. Beze změny podoby lze rozložit členy nevlastní složeniny. Detailnější charakteristiku složenin, jež se vyskytují ve vybraných barokních textech, uvedeme v kapitole 3.8.

Obsahový vztah mezi slovem fundovaným a fundujícím popisují relační onomaziologické kategorie. U deverbativních adjektiv se setkáme s kategorií transpoziční či mutační, která se u tohoto druhu adjektiv vyskytuje častěji.

Transpozicí rozumíme transponování obsahu jisté pojmové kategorie do kategorie jiné, jazykově jde tedy o změnu slovního druhu. Z formálního hlediska může jít o substantivizaci (zpředmětnění) kvality či děje, o adjektivizaci (zvlastnostnění) děje či okolnosti, o verbalizaci (zdějovění) substance nebo kvality, popř. může jít o adverbializaci (zokolnostnění) kvality či substance. V našem zkoumání je zásadní

zvlastnostnění děje, neboť v tomto případě je východiskem pojmenování verbum a vzniká adjektivum.

Mutace „zasahuje výchozí obsah podstatněji, a to tak, že jev, který má být pojmenován, zařazuje do určité pojmové třídy a pak jej v jejím rámci determinuje určitým příznakem“ (Dokulil, 1986, s. 214). V procesu mutace se vždy mění význam slova a často se mění i slovní druh. Pojmy, které figurují v procesu mutace, odpovídají obsahovým kategoriím substance, kvality, procesu a okolnosti. Všechny čtyři kategorie se vzájemně sdružují a teoreticky tak vzniká celkem 16 různých kombinací⁵. Pro naše potřeby je podstatné seskupení *kvalita + děj*, v němž se spojuje adjektivum s dějovým verbem.

2.2 VÝVOJ NÁZORŮ NA DEVERBATIVA

Společně s vývojem jazyka se měnila nejenom forma adjektiv odvozených ze sloves, ale ke změně došlo také v pohledu na jejich kategorizaci. Abychom získali alespoň kusý přehled o možných stanoviscích k deverbálním adjektivům, vybrali jsme šest odborných knih, které o tomto problému informují. První dvě knihy pocházejí z doby, která je našim zkoumaným textům nejbližší. Jedná se o *Čechořečnost* Václava Jana Rosy z 2. poloviny 17. století⁶ a o *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*⁷ Josefa Dobrovského z počátku 19. století. Následuje *Historická mluvnice češtiny* (1986), jež podává ucelený pohled na vývoj deverbálních adjektiv od staroslověnštiny až po současnou češtinu⁸. Novodobé odborné názory zastupuje *Mluvnice češtiny I* (1986), *Příruční mluvnice češtiny* (1995) a *Morfématica a slootovorba češtiny* (2012).

2.2.1 Rossova Čechořečnost

Václav Jan Rosa rozděluje svou *Čechořečnost* (1672) na čtyři části: *De orthographia* (Dobropisemnost/Pravopis), *De Etymologia* (Vlastnoslovnost/Tvarosloví),

⁵ Viz ČERMÁK, F. *Morfématica a slootovorba češtiny*. Praha 2012, s. 41.

⁶ V práci vycházíme z anglického překladu z r. 1991.

⁷ Celý název je uveden v seznamu literatury.

⁸ Vývojem (nejen) deverbálních adjektiv se Šlosar zabýval také ve spolupráci se Zdenkou Rusínovou v článku *Průřez vývojem slootovorné soustavy adjektiv v češtině* (Šlosar – Rusínová, 1967), avšak z důvodu omezeného množství výchozího materiálu se tam nevyskytují všechny slootovorné kategorie adjektiv.

De syntaxi (O dobromluvnosti/Syntax) a *De Prosodia* (O dobrovejslovnosti/Časomíra). V části věnované syntaxi probírá jednotlivé slovní druhy a následně je zkoumá ze slovotvorného hlediska.

Adjektiva dělí pouze na dvě skupiny; do první patří adjektiva vzniklá ze sloves a do druhé všechna ostatní. Obě skupiny jsou rozčleněny podle sufixů, jimiž se daná adjektiva tvoří. U slovesných adjektiv rozlišuje osm tříd podle sufixů: 1. *-icy*⁹, *-ný*, *-tý*; 2. *-čný*; 3. *-cý*; 4. *-tedlný*; 5. *-avý*, *-ivý*; 6. *-ný*; 7. *-telný*; 8. *-lý*. Jako nejpočetnější skupinu označuje adjektiva se sufixem *-avý*, *-ivý*, jimž věnuje nejvíce pozornosti.

Z uvedeného členění je zřejmé, že Rosa od sebe odlišuje adjektiva se sufixem *-telný* a *-tedlný*. Zatímco prvně jmenovaná adjektiva jsou aktivní, druhá skupina adjektiv má pasivní platnost, protože to, co vyjadřuje, může být provedeno (Rosa, 1991, s. 335).

Za výchozí tvar pro tvoření adjektiv považuje převážně *l*-ové participium. Koncové *l* se odsouvá a přidávají se jednotlivé sufixy. Kromě základních sufixů, které jsou uvedeny výše, rozeznává Rosa taktéž několik doplňujících přípon: např. *-tlivý*, *-livý*.

Téměř ke každé skupině sufixů Rosa uvádí informace o významu adjektiv, která se jimi tvoří, jakým způsobem daná slovesná adjektiva vznikají a zda jsou aktivní či pasivní. Nechybí ani velké množství příkladů a poznámky o různých výjimkách. Podle teoretičky Zdenky Rusínové „*Rosa nepochybně podal ve své mluvnici do té doby nejkvalitnější pohled na slovotvorbu*“ (Rusínová, 2009).

2.2.2 Dobrovského mluvnice

V mluvnici Josefa Dobrovského se při tvoření přídavných jmen rozeznávají adjektiva primární a odvozená. Podrobnější dělení se realizuje prostřednictvím sufixů, nehledí se však na výchozí slovní druh, z něhož je výsledné adjektivum odvozeno. Slovesná adjektiva tedy netvoří samostatnou skupinu, nalezneme je mezi ostatními odvozenými adjektivy u několika sufixů.

Z obou přičestí se podle Dobrovského tvoří slovesná adjektiva sufixem *-ý* (předešel: předešlý). Z přechodníku přítomného jsou tvořena sufixem *-í* (*budouc*: *budoucí*). Adjektiva, která v současnosti označujeme jakožto účelová, vyvozuje Dobrovský z infinitivu krácením vokálu a změnou *t* v *c* (*zdíti*: *zdicí*).

⁹ Rosa uvádí sufixy bez spojovníku; částečně je tomu tak i u Dobrovského. Zachovali jsme i původní pravopis po sykavkách.

Přídavná jména se tvoří taktéž nejrůznějšími souhláskami, z nichž nejproduktivnější jsou *w*, *n* a *t*. Jako základ některých slovesných adjektiv uvádí tvar přítomného času (*mrtev*, *mrtvý*: *mru*), ale většinou považuje za základní formu infinitiv (*bouřlivý*: *bouřiti*). Vznik sufixů *-livý* a *-lavý* vysvětluje tak, že se před *-iv* a *-av* kladla hláska *-l-* kvůli libozvučnosti (*strašlivý*: *strašiti*) (Dobrovský, 1809, s. 81).

Dalšími příponami slovesných adjektiv, které ve své mluvnici Dobrovský vyjmenovává, jsou: *-m*, *-em* (*zřejmý*: *zříti*, *zřejem*), *-om* (*lakomý*: *lákati*), *-ovný* (*žertovný*: *žertovati*), *-edlný* (z *el* a *ný* s eufonickým *d*, pouze po předcházejícím *t*; *čitedlný*: *číti*), *-er* (*chytrý*: *chytiti*), *-it* (*příležitost*: *příležeti*), *-ut* (*mrzutý*: *mrzeti*), *-ác* (*bojácný*: *bojím se*), *-ek* (*těžký*: *těhnouti*).

2.2.3 Historická mluvnice češtiny

„V praslovanštině byla adjektiva slootovorně diferencována jen zhruba do jakýchsi prakategorií a z těch se dnešní diferencovanější kategorie konstituovaly až během historické doby“ (Šlosar, 1986, s. 296). Ve staroslověnštině byla nejčastější funkčně nevyhraněná adjektiva, vyjádřená nejčastěji sufixem *-ьнъ* (po vokalizaci *jerů* → *-ny*). Dalšími typy byla adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje (*strašivъ*) a vyjadřující potenciální zasažení dějem (*mrazьнъ*).

Ve staré češtině se tato soustava rozrůstá o deverbální adjektiva vyjadřující výsledek zasažení dějem, tvořená od intransitivních sloves formantem *l*-ovým (*zúfalý*). Koncem 15. století se objevují deverbální adjektiva vyjadřující účel, která se odvozují příponou *-cí* od infinitivního kmene slovesa (*léhací*).

Doba obrozenská s sebou přináší nové varianty *v*-ových sufixů, a to *-lavý* a *-čivý*, rozvíjejících se vedle původních *-avý*, *-ivý* a *-livý*, které se pojí s adjektivy, jež vyjadřují vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje. Varianty *l*-ové, vyjadřující výsledek děje, jsou v této době přechodně tvořeny i od sloves tranzitivních, avšak v současné češtině se opět tvoří již jen od sloves intransitivních.

V nové češtině se podle Šlosara konstituují následující produktivní skupiny deverbálních adjektiv: vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje (*-avý*, *-lavý*, *-ivý*, *-livý*), potenciální zasažení dějem (*-(i)telný*, *-ny*) výsledek děje (*-lý*), účelová adjektiva (*-cí*). „Paradigmaticky se adjektivizují participia *nt*-ová a *pasívní*“ (Šlosar, 1986, s. 312), která se objevují již ve staroslověnštině.

2.2.4 Mluvnice češtiny

Mluvnice češtiny má ze všech sledovaných publikací nejsložitější a nejpropracovanější strukturu adjektiv odvozených ze sloves. Při výchozím dělení se uplatňují onomaziologické kategorie, takže první velkou skupinou deverbálních adjektiv jsou ta, jež náleží ke kategorii transpoziční, a druhá skupina patří ke kategorii mutační.

Transpoziční kategorii tvoří vlastní slovesná (verbální) adjektiva. V zásadě se nestupňují a ve větě nemívají funkci predikátu. Dělí se na aktivní verbální adjektiva pro současný děj (z přítomného kmene; sufixy *-ou-c(i)*, *-í-c(i)*, *-ají-c(i)*, *-ě(e)jí-c(i)*), pro předcházející děj (z minulého kmene; sufixy *-(v)š(i)*, *-l(y)*) a na pasivní verbální adjektiva (z trpného příčestí; sufixy *-n(y)*, *-t(y)*).

Do mutační kategorie spadají adjektiva příznačné dějové vlastnosti, účelová adjektiva, adjektiva pasivní ne/možnosti a široce vztahová (relační) dějová adjektiva. Adjektiva příznačné dějové vlastnosti se dále dělí na charakterizační dějová adjektiva (sufixy *-v(y)*, *-av(y)*, *-iv(y)*, *-lav(y)*, *-liv(y)*, *-nliv(y)*, *-čiv(y)*, *-tiv(y)*, *-tliv(y)*, *-zliv(y)*, *-l(y)*, *-at(y)*, *-it(y)*, *-ut(y)*, *-n(y)*, *-cn(y)*, *-čn(y)*, *-m(y)*, *-r(y)*, *-k(y)*), aktivní vlastnostní výsledková adjektiva (sufixy *-l(y)*, *-el(y)*, *-il(y)*, *-ě(e)l(y)*), pasivní výsledková adjektiva (sufixy *-n(y)*, *-t(y)*) a pasivní nerezultátová adjektiva (sufixy *-n(y)*, *-it(y)*, *-m(y)*, *-om(y)*, *-jm(y)*).

U účelových adjektiv se setkáme se sufixy *-c(i)*, *-ac(i)*, *-ec(i)*, *-ic(i)*, *-n(i)*, *-n(y)*, *-ov(y)* a *-ivn(i)*. Adjektiva pasivní možnosti (nemožnosti) se tvoří sufixy *-teln(y)*, *-n(y)*, *-iteln(y)*. Poslední skupinu tvoří široce vztahová dějová adjektiva se sufixy *-n(y)*, *-n(i)*, *-tn(i)*, *-antn(i)*, *-ent(i)*, *-inv(i)*, *-orn(i)*, *-áln(i)*, *-(i)biln(i)*, *-(e)bn(i)*, *-ivn(i)*, *-ntn(i)*, *-entn(i)*, *-torn(i)*, *-ov(y)* a *-č(i)*.

2.2.5 Příruční mluvnice češtiny

Mnohem jednodušší klasifikace s ohledem na užití v praxi je použita v *Příruční mluvnici češtiny* v části zabývající se slovo tvorbou (Šlosar, 2012, s. 109–226). Adjektiva ze sloves se zde člení do šesti skupin: adjektiva procesuální, rezultativní pasivní, rezultativní aktivní, vyjadřující neaktuální vykonávání děje, vyjadřující potenciální zasažení dějem a adjektiva účelová.

Procesuální adjektiva vyjadřují aktuální vykonávání děje a vznikají „*adjektivizací ženského tvaru přechodníku přítomného nedokonavých sloves [...]*

pomocí koncovky -í (Šlosar, 2012, s. 172). **Rezultativní pasivní adjektiva** vyjadřují vlastnost plynoucí ze zasažení dějem. Tvoří se z trpných přičestí koncovkou -ý. **Adjektiva rezultativní aktivní** vyjadřují okolnost, že děj byl činitelem vykonán. Vznikají buď z ženského tvaru přechodníku minulého koncovkou -í, nebo z infinitivního kmene neobjektových sloves pomocí sufixu -lý, popř. i ze sloves s prefixem z- přidáním sufixu -itý (převážně se tak pojmenovávají vlastnosti, které jsou vnímané jako nepříznivé).

Adjektiva vyjadřující neaktuální vykonávání děje mají často odstín „*obvyklosti, schopnosti či náklonnosti*“ (Šlosar, 2012, s. 173) a odvozují se od sloves nedokonavých v-ovými sufixy -avý (připojuje se k základu sloves na -at/-át bez kmenotvorného a/á), -lavý (většinou se přidává k základům na -at), -kavý, -vý, -ivý (u sloves se základem na -it, -ět/-et, a to bez kmenotvorné přípony), -livý (u sloves na -nout, -ovat, -et/-ět, -it), -čivý, -ný (zvláště u sloves na -ovat, kmen se zkracuje o -a-), -čny (přidává se k slovesnému kmenu na -at, -ovat, pojí se s nepříznivým hodnocením děje), -cný (připojuje se k 3. os. pl.), -atý, -utý, -utný.

Adjektiva vyjadřující potenciální zasažení dějem „*pojmenovávají vlastnost, která plyne z možnosti (či nemožnosti) být patientem děje vyjádřeného slovesným základem*“ (Šlosar, 2012, s. 175). Primární sufix je -telný, připojující se zpravidla ke slovesným základům na -at, -nout, -ovat a -it. Kromě něj se uplatňuje také varianta -itelný a sufix -ný.

Účelová adjektiva „*vyjadřují vlastnost spočívající v uzpůsobenosti, schopnosti sloužit k realizaci činnosti vyjádřené slovesným základem, a to nikoli jako její původce*“ (Šlosar, 2012, s. 176). K infinitivnímu kmenu (většinou nedokonavého) slovesa se připíná sufix -cí, přičemž vokál, jenž sufixu předchází, je vždy krátký. Pokud kmen končí konsonantem, sufix je rozšířen o hlásku *a* či *i* a vzniknou tedy variantní sufixy -ací a -icí, které se často připojují ke kmenu přítomnému.

2.2.6 Čermákova Morfematika a slovtvorba češtiny

František Čermák rozděluje adjektiva primárně podle způsobu jejich odvozování. Sufixaci dále člení na mutaci, transpozici a modifikaci. Do kategorie mutace spadají třídy deverbativ: schopnost (sklon) a možnost (Adiectiva inclinationis et facultatis), účel (Adiectiva finis) a výsledek (Adiectiva resultativa).

Adjektiva schopnosti a možnosti „označují nepravidelnou, popř. jen potenciální realizovatelnost nebo jen pouhou schopnost či sklon realizovat naznačenou činnost či děj“ (Čermák, 2012, s. 99); jsou neaktuální (srov. adjektiva procesu a stavu – viz níže). Mohou mít buď pasivní (vztahuje se převážně k věcem; sufixy *-telný, -ný*), nebo aktivní (týká se většinou osob; sufixy *-avý/-ivý, -ný*) význam.

Adjektiva účelu „vyjadřují zaměření, určení či stanovení pro určitý cíl“ (Čermák, 2012, s. 100). Vznikají z minulého kmene především sufixem *-cí*, jemuž předchází krátký vokál. Kromě něj se zde objevují i sufixy *-ný* a *-ní*. Rozdíl mezi aktivní a pasivní platností tu není tolik zřejmá; setkáme se s adjektivy, jež mají platnost obojí. Adjektiva účelu se vyskytují většinou v atributu, součástí predikátu jsou jen výjimečně.

Adjektiva výsledku „označují dokončenost, vyrobenou, provedenost kvalifikovaného substantiva“ (tamtéž). Tvoří se převážně od sloves dokonavých, a to z participií či přechodníků. Aktivní a pasivní platnost je dána sufixy, které se u těchto adjektiv objevují: *-ný* (+ varianty *-ený/-ěný*), *-tý, -lý, -ší/-vší*.

Kategorii transpozice zastupuje jediný druh deverbálních adjektiv: **adjektiva procesu a stavu** (Adiectiva actionis et stativa), jež „označují paralelně s platností modifikovaného substantiva probíhající, realizovaný děj, proces, stav apod. [...] v textu mají platnost aktuální“ (Čermák, 2012, s. 102). Tato adjektiva mají převážně nedokonavou povahu a fungují jako náhrada vedlejší věty. Uplatňují se ve funkci atributu, ale můžeme je užít i postpozitivně. Podobně jako u adjektiv výsledku se i zde řídí aktivní a pasivní platnost povahou sufixů. Mezi sufixy s pasivním významem patří *-tý/-atý, -(ný)/-aný/-ený*, ostatní sufixy (*-mý, -avý/-ivý, -cí*) mají význam aktivní.

2.2.7 Shrnutí

Kromě Dobrovského a Čermáka vydělují všechny popisované publikace adjektiva tvořená ze sloves od ostatních odvozených adjektiv. Rosa je člení podle sufixů, Šlosar (v *Historické mluvnici češtiny* a *Příruční mluvnici češtiny*) a *Mluvnice češtiny* podle jejich významu. Shody nenalezneme ani v pojmenování jednotlivých druhů deverbálních adjektiv ani v pohledu na způsob jejich tvoření.

Jako příklad můžeme uvést rozdíl v pojetí adjektiv odvozených ze sloves v *Mluvnici češtiny 1* (1986) a v *Příruční mluvnici češtiny* (1995). V prvně jmenované knize se setkáme s přesnějším významovým odlišením deverbálních adjektiv, což

s sebou přináší také větší množství kategorií, do nichž jsou slovesná adjektiva rozdělena.

Aktivní verbální adjektiva pro současný děj (např. *dělající*) významově odpovídají procesuálním adjektivům v *Příruční mluvnici češtiny*, přesto se podle obou publikací tvoří odlišně. Zatímco *Příruční mluvnice češtiny* je chápána jako adjektivizace ženského tvaru přítomného přechodníku, *Mluvnice češtiny* upozorňuje na to, že tato interpretace není z hlediska současného jazyka přesná a za základ pro odvozování takovýchto adjektiv pokládá přítomný kmen slovesa (1986, s. 321).

Podobných odlišností nalezneme ve všech zmíněných knihách více. Pokud bychom vybrali větší množství děl, jež se věnují slovesným adjektivům, počet rozdílů by nejspíše ještě vzrostl.

Všechny interpretace se od sebe více či méně liší, proto je obtížné, ba téměř nemožné stanovit obecně platné schéma deverbálních adjektiv. Navzdory této skutečnosti je zapotřebí zvolit vyhovující klasifikaci, podle níž se budeme v následujících částech práce řídit.

Jako nejadekvátnější se nám jeví třídění adjektiv podle *Příruční mluvnice češtiny*. Kategorizace adjektiv utvořených od sloves je v ní přehledná a lze ji bez větších problémů aplikovat i na starší období jazyka (na rozdíl od *Mluvnice češtiny* a *Morfematičky a slovo tvorby češtiny*, v nichž je patrná orientace na současnou češtinu), což je mimo jiné dáno tím, že jejím autorem je Dušan Šlosar, který se zaměřil na historickou slovo tvorbu jmen i sloves, v jejímž rámci vznikla i kapitola o tvoření adjektiv v *Historické mluvnici češtiny* (1986).

Hlavním kritériem pro uspořádání excerpovaných adjektiv se nám tedy stane slovo tvorný oddíl *Příruční mluvnice češtiny*, avšak tuto klasifikaci budeme konfrontovat i s jinými publikacemi, a to v případě, že se v nich pojetí daného adjektiva výrazněji liší od výchozí *Příruční mluvnice češtiny*.

3. SLOVESNÁ ADJEKTIVA PODLE ZPŮSOBU TVOŘENÍ

V úvodu ke každému druhu slovesných adjektiv představíme jejich základní charakteristiku. Poté adjektiva přiřadíme k slovotvorným formantům, jež se v dané skupině uplatňují. K dalšímu třídění použijeme kázání, v nichž se slovesná adjektiva nacházejí. K označení jednotlivých kázání nám budou sloužit zkratky uvedené v seznamu primární literatury. Vyskytuje-li se deverbální adjektivum v kázáních vícekrát, bude tato skutečnost uvedena v závorce.

3.1 ADJEKTIVA PROCESUÁLNÍ

Procesuální adjektiva „*vyjadřují vlastnost, která vyplývá z toho, že někdo koná nějaký děj*“ (Helcl, 1956) a jsou tvořena prakticky jen ze sloves nedokonavých. Ze slovesných kategorií si tedy zachovávají nejenom vid, ale zároveň také slovesnou vazbu.

Tradičně je derivace procesuálních adjektiv spojována s přechodníkem přítomným, ačkoliv *Mluvnice češtiny* (1986) a jiné zdroje¹⁰ uvádějí, že takovéto pojetí je sporné. Z formálního hlediska nelze za motivační tvar těchto adjektiv považovat podobu přítomného přechodníku pro rod mužský. Dalším problémem je, že význam procesuálních adjektiv není možné stanovit na základě významu přechodníku. V neposlední řadě je zdůrazňován také rozdíl ve frekvenci užívání obou tvarů; tato výtka se však primárně týká současného spisovného jazyka, v němž přechodníky nejsou tak četné jako v době barokní.

Abychom vyhověli oběma konceptům, budeme pracovat s procesuálními adjektivy jakožto tvary vzniklými z přítomného kmene fundujícího slovesa. V souvislosti s tím se formant těchto adjektiv neomezuje pouze na koncovku *-í*, ale je složen také z neměnného komponentu *-c-* a konektu *-ou-*, *-í-*, *-ejí-* či *-ají-*.

3.1.1 Formant *-ou-c-í*

ŠtěpHlas: *řkoucí* (2x + SvobKníž, RačLid 3x), *stkvoucí* (+ ProchKrál)

¹⁰ Např. JELÍNEK, M. *Transpoziční verbální adjektiva aktivní*. In: SPFFBU, A 51, 2003, s. 113 – 123.

SoukLil: *budoucí* (+ ProchKrál, RačLid), *jdoucí, kvetoucí, prahnoucí, řvoucí* (+ BartNor 2x)

RačLid: *žeroucí* (2x)

Adjektiva s tímto formantem jsou tvořena převážně od sloves 1. třídy, výjimku tvoří slovo *prahnoucí*, jehož fundující sloveso náleží ke 2. třídě a vzoru *tisknutí*. Z 1. třídy jsou nejčastější vzory *vésti* (*/nésti*), *péci* a *bráti*. Z dnešního pohledu je netypické adjektivum *budoucí*, tvořené z atematického slovesa *býti*. Současné mluvnické pokládají za jediné možné podoby přechodníku přítomného tohoto slovesa *jsa, jsouc* a *jsouce*, jež jsou odvozené od kmene přítomného. Tvar *budoucí* je však odvozen od budoucího kmene výchozího slovesa, z tvaru 3. os. pl. *budou*. V kapitole 2.2.2 jsme se s tímto adjektivem již setkali, a to u Dobrovského, který je uvádí jako příklad tvoření slovesných adjektiv z přechodníku přítomného (*budouc* → *budoucí*).

3.1.2 Formant -í-c-í

ŠtěpHlas: *hoří/ící* (+ ProchKrál, RačLid 2x, LibLid), *milující, sstupující, stojící* (+ SvobKníž, ProchKrál), *tancující, vstupující* (3x), *vzdalující se*

SoukLil: *hojící, leží/ící* (+LibLid), *následující* (+ SvobKníž, LibLid), *oslepující, uchylující se, ukazující se, uzdravující, zaslepující* (2x)

SvobKníž: *dokazující* (+ LibLid), *dychtící* (+ RačLid), *kající, mluví/ící* (+ ProchKrál, BartNor), *nevěřící, obracující, osvěčující, sloužící* (2x + BartNor), *udělující, věřící*

ProchKrál: *hledící, hrozící, obsahující, prorokující, směřující, tlačící se, třpyti/ící* (3x + BartNor), *žizni/ící* (2x + RačLid)

LibLid: *patřící, potvrzující, sedící*

BartNor: *panující* (+ RačLid), *plodící, prejšťící se, svítící*

RačLid: *bydlící, chlípící, navracující se, sočící, vystupující*

Nejvíce adjektiv patří pod vzor *kupovati* (celkem 22), tedy do 3. slovesné třídy podle kmene přítomného; následuje vzor *prositi* ze 4. třídy (celkem 14), pod vzor *trpěti* patří 4 slovesa. Některá mají tvary podle obou vzorů (*bydliti/bydleti, dychtiti/dychtěti*). Jiná než 3. či 4. třída se u této skupiny neobjevuje.

Některá adjektiva se vyskytují ve dvojí podobě, jednak s klasicky dlouhým, jednak s krátkým vokálem před sufixem *-c-*, mohou tak připomínat účelová adjektiva (viz kap. 3.6), ale účelový význam nemají. Většinou se krátí *-í-* v základu sloves 4. třídy

(celkem 9 tvarů), příp. 3. třídy (4 tvary). S podobnými případy se setkáme i v následujících skupinách.

3.1.3 Formant **-ají-c-í**

ŠtěpHlas: *kázající, neuznávající, volající, vyznamenávající* (+ SvobKníž), *zůstávající* (+ SoukLil)

SoukLil: *dobíhající, dotírající, mají/ící* (2x + BartNor), *obavající se, odpírající, omdlevající* (4x), *otvírající se, trvající* (+ ProchKrál 3x, RačLid), *vydávající* (2x), *zelenají/ící* (2x)

SvobKníž: *dokonávající, kárající, padající, plesající* (3x), *plavající, rozsyvající*

ProchKrál: *zvídající*

LibLid: *pozůstávající*

BartNor: *klesající, plápolající*

RačLid: *odpočívající* (3x), *požívající* (2x), *předpovídající, rozmlouvající, spívající, žádající*

Téměř všechna adjektiva s formantem *-ají-cí* jsou odvozena ze sloves patřících k 5. slovesné třídě a vzoru *dělati*. Adjektiva *kázající* a *plesající* jsou fundována slovesy, jež se zařazují do 1. třídy ke vzoru *mazati*. Jak ukazuje už Vokabulář webový, tvary participií *nt*-ových tendovaly k 5. slovesné třídě.

Z hlediska slovesných tříd je nejzajímavější adjektivum *kárající*, jehož fundující sloveso lze časovat dvojím způsobem, a to buď podle vzoru *dělati* (já káraju, ty káráš), nebo *mazati* (já káru, ty kářeš) (Bělič, Kučera, Kamiš, 1978, s. 57). Také v této skupině dochází ke krácení, i když v menší míře (*dotírající, odpírající, otvírající se, zelenající, zvídající*).

3.1.4 Formant **-ejí-c-í**

SoukLil: *pokoušející, vynacházející se*

SvobKníž: *odhánějící, přináležející, přinášející* (2x), *vycházející* (2x + ProchKrál), *vyvádějící*

ProchKrál: *pomíjející snášející, znějící*

BartNor: *dorážející, pocházející* (+ RačLid), *uvádějící*

V této skupině jednoznačně převládá 5. třída (dnešní 4. třída), vzor *sázěti*. Výjimku představují adjektiva *přináležející* a *znějící*, kolísající mezi vzory *sázěti* a *trpěti*. Výraz *pokoušející* se v textu objevuje i ve variantě *pokanšející* (SvobKniž), kterýžto tvar jsme nenalezli v žádném staročeském slovníku ani jiném díle věnujícím se jazyku doby barokní; doložen není dokonce ani v současných mluvnicích a slovnících. Jedná se tedy pravděpodobně buď o chybu písaře, nebo o autorský neologismus.

3.2 ADJEKTIVA REZULTATIVNÍ PASIVNÍ

Rezultativní pasivní adjektiva znamenají vlastnost předmětu, na němž se vykonává, event. vykonal nějaký děj. Tvoří se z trpných přičestí obouvidových, převážně objektových sloves koncovkou *-ý*. Zakončení jednotlivých adjektiv závisí na tom, zda jsou odvozena z participií *n-ových* (*-n-ý*), nebo *t-ových* (*-t-ý*).

3.2.1 Z participií n-ových

ŠtěpHlas: *jmenovaný* (2x + SoukLil, ProchKrál 2x, BartNor), *křtěný*, *malovaný*, *nakloněný* (2x + SvobKniž, ProchKrál, LibLid, RačLid), *naplněný* (3x + ProchKrál, BartNor, RačLid), *nazvaný* (+ SoukLil 3x, SvobKniž, LibLid 4x, BartNor, RačLid 2x), *opojený*, *osvícený* (+ SoukLil 2x, SvobKniž 2x, ProchKrál 2x, BartNor), *ozdobený* (+ ProchKrál 2x, BartNor 7x), *posilněný* (+ SoukLil 2x), *posvěcený* (5x + SoukLil, ProchKrál, RačLid 2x), *prohlášený*, *prorokovaný*, *přednešený* (2x + BartNor), *předpověděný* (+ RačLid), *přiložený*, *přinešený* (+ ProchKrál), *přivlastněný* (+ RačLid), *rčený* (2x), *rozený*, *řezbovaný*, *složený* (+ RačLid), *slyšaný*, *stvořený* (+ SoukLil, BartNor 3x, LibLid), *tažený*, *učený* (+ SvobKniž, ProchKrál 2x, BartNor 2x), *udělaný* (2x), *upevněný*, *usmrcený*, *utvrzený*, *vložený*, *vyhlášený* (+ RačLid), *vymalovaný* (+ SoukLil, BartNor), *vystavený* (3x + ProchKrál, LibLid, RačLid), *vyučený* (+ RačLid), *vznešený* (+ SoukLil 3x, ProchKrál, LibLid 2x, BartNor 8x), *zaslíbený* (+ SoukLil 2x), *zbilený*, *zbouřený*, *zjevený*, *zmordovaný*

SoukLil: *dokonaný* (+ BartNor), *milovaný*, *neposkvrněný*, *nevidaný*, *občerstvený*, *obětovaný* (2x + Svobkníž, BartNor), *obtížený* (4x), *očištěný*, *ohražený*, *ponížený* (+ SvobKniž, BartNor), *postavený* (2x + ProchKrál 3x, LibLid, BartNor, RačLid 2x), *potážený* (3x), *prokázaný* (+ RačLid 3x), *předsevzatý*, *představený* (+ SvobKniž,

LibLid), *přesazený* (2x), *přestrasený*, *shromážděný* (2x + ProchKrál 2x, BartNor), *svazaný* (+ SvobKniž), *ukovaný*, *ulehčený*, *unavený* (9x + RačLid), *urozený* (3x + SvobKniž 2x, ProchKrál 2x, BartNor), *utěšený* (7x + ProchKrál), *uvázaný*, *uzdravený* (+ SvobKniž), *vážený* (+ RačLid), *vidaný*, *vinšovaný* (2x + SvobKniž), *vštípený*, *vyčištěný*, *vynesený*, *vysazený*, *vyvářený* {země}, *vzdálený* (+ SvobKniž, ProchKrál), *zakalený*, *zamilovaný*, *zaslepený* (2x), *zemdlený*, *změněný*

SvobKniž: *chválený* (+ ProchKrál), *korunovaný* (+ RačLid), *neslychaný* (+ ProchKrál), *opásaný*, *pečený*, *propučený*, *předložený*, *přemožený*, *rozveselený*, *řečený* (+ LibLid 2x, BartNor, RačLid), *učiněný* (2x + BartNor 6x + RačLid 2x), *ustanovený* (+ RačLid), *utlačený* (+ ProchKrál), *uvržený*, *vskříšený*, *zarmoucený*, *zedraný*, *zlehčený*

ProchKrál: *daný* (+ BartNor), *dlážděný*, *napuštěný*, *nařízený* (+ RačLid), *nejmenovaný*, *nepřemožený* (2x), *obkličený*, *obsažený*, *okrášlený* (+ BartNor), *otevřený* (2x + RačLid 4x), *pokropený*, *pomordovaný*, *poražený*, *porušený*, *pozdvížený* (+ BartNor 2x), *připojený*, *připravený*, *přirovnaný* (2x), *přivedený*, *rozsvícený*, *soužený* (+ RačLid), *spatřený* (+ LibLid, RačLid 2x), *študýrovaný*, *uvedený*, *vidaný*, *vyjevený* (4x + BartNor), *vyobcovaný*, *vyražený*, *vyvyšený* (+ BartNor), *zahnáný* (+ RačLid), *založený* (+ LibLid, BartNor 2x), *zapálený* (+ BartNor), *zatopený*, *znamenáný* (3x), *zřízený*, *ztopený*

LibLid: *dotčený*, *obdařený* (2x + BartNor), *ochráněný*, *pohřbený* (+ RačLid 2x), *spojený*, *uškracený*, *vycvičený*, *zaznamenáný* (+ RačLid)

BartNor: *nakažený*, *nalezený* (+ RačLid), *napravený*, *nasycený*, *neporušený* (4x), *neskončený*, *obrácený* (3x), *polepšený*, *poslapaný*, *povýšený* (23x), *prodloužený* (3x), *proměněný*, *propověděný*, *prostřelený*, *přistvořený*, *raněný*, *roznícený*, *rozšířený*, *trápený* (+ RačLid), *upřeny* {zboží}, *vykonaný* (+ RačLid), *vyobrazený*, *vyvolený*, *zahrabaný*, *zamračený*, *zastuzený*

RačLid: *dokázaný*, *narozený*, *nenasycený*, *oddělený*, *oslavený*, *pochovaný* (4x), *pokřtěný* (3x), *pomstěný* *prodlený* (2x), *prošený*, *přepásaný*, *přetržený*, *psaný*, *skažený*, *slýchaný*, *stavený*, *svrchovaný* (3x), *umučený* (2x), *vykořeněný*, *vyslaný*, *zasypaný*, *zaškracený*, *zbořený*, *zhotovený*

Adjektiva tvořená z příčestí trpného *n*-ového představují nejpočetnější skupinu deverbativních adjektiv, se kterými jsme v našich kázáních setkali. V každém kázání se vyskytuje minimálně kolem dvaceti těchto adjektiv, jež svým počtem jednoznačně

převyšují adjektiva tvořená odlišným způsobem. Celkem jsme jich našli 193. Pokud bychom počítali všechny jejich výskyty, počet by se zvýšil na 440.

Nejvíce adjektiv je tvořeno ze sloves, která patří k 4. slovesné třídě a vzoru *prositi*. V každém kázání je podíl těchto adjektiv na celkovém počtu adjektiv z participií *n*-ových přibližně 60 %. Pomyslnou druhou příčku obsadila 3. třída se vzorem *kupovati*. Ostatní slovesné třídy jsou zastoupeny vcelku rovnoměrně. K typům *plúti*, *minúti* a *krýti* nenáleží žádné fundující sloveso.

Mnohá adjektiva jsou z dnešního pohledu již zastaralá. Namísto tvaru *rčený* ve významu ‘nazývaný’ se v nové češtině užívá pouze tvar *řčený*, který se v kázáních taktéž objevuje. Obdobně se v kázáních setkáváme s archaismem *slyšaný*, kdežto soudobé slovníky uvádějí tvar *slyšený*. Hovorové podoby mají adjektiva *přednešený*, *přinešený*, *ohražený*, *propučený*, ze sloves přejatých z němčiny jsou odvozena adjektiva *pomordovaný*, *študýrovaný*, *vinšovaný*.

Výraz *ztopený* má v textu význam ‘utopený’, avšak v tomto smyslu nacházíme v současné češtině jedině adjektivum utvořené ze slovesa *stopiti*, u něž je význam ‘utopit’ pokládán za archaismus. Slovo *ztopiti* má ve *Slovníku spisovné češtiny* dva významy: 1. topením spotřebovat, 2. vzít, ukrást. K dalším adjektivům, jež lze pokládat za zastaralá, patří *propověděný* (= oznámený, sdělený, vyslovený), *přistvořený* (= dodatečně stvořený, přistvořený navíc).

Za pozornost stojí i adjektiva, jež sice nejsou chápána jakožto archaismy, ale v současné češtině se s nimi příliš často neseťkáme: např. *pozdvížený* (= povznesený), *přestrašený* (= velmi polekaný), *řezbovaný* (= vyřezávaný), *zastuzený* (= prochládlý), *zblílený* (= obílený, vyblílený), *zmordovaný* (= zavražděný), *znamenáný* (= označený), *pomordovaný* (= povražděný), *vinšovaný*¹¹ (= vytoužený).

Zajímavé je rovněž adjektivum *vznešený*, odvozené ze slovesa *vznésti*. Ve staré češtině se užívalo jen původního tvaru *vznesený* s významem ‘domýšlivý, ješitný, nadutý’. Od střední doby se uplatňuje dnešní podoba s nenáležitým -š- (Rejzek, 2001, s. 768) a významem ‘ušlechtilý, společensky vysoce postavený’.

3.2.2 Z participií t-ových

ŠtěpHlas: *přijatý*, *proklatý* (+ SoukLil), *skrytý* (+ ProchKrál, RačLid)

¹¹ *Příruční slovník jazyka českého* (1935 – 1957) pokládá adjektiva *vinšovaný* a *pomordovaný* za archaismy, ale ostatní slovníky nikoliv.

SoukLil: *osutý, předsevzatý, zahřa/itý* (+ BartNor)

SvobKníž: *nadutý* (2x), *vyrytý*

BartNor: *vylitý* (+ RačLid 5x), *zakrytý* (+ RačLid)

RačLid: *vpitý, obvinutý, pohnutý, slitý*

Již na první pohled je zřejmé, že adjektiv tvořených z participií trpných *t*-ových je mnohem méně než těch, jejichž výchozím tvarem je participium trpné *n*-ové. V jednom kázání (LibLid) se dokonce neobjevují vůbec.

Vzhledem k jejich malému počtu je téměř nemožné vyvozovat všeobecné závěry, především co se týče slovesných tříd, k nimž patří fundující slovesa. Na rozdíl od předchozí skupiny se u těchto adjektiv setkáme s typy ze slovesných tvarů podle vzorů *plúti, minúti* i *kryti*, které se objevuje nejčastěji.

Navzdory jejich nepočtenosti můžeme objevit několik příznakových tvarů. Ve výše uvedeném výčtu jsme uvedli dvě varianty adjektiva *zahřátý*: jednou s obvyklým zakončením s *-a-* před *-tý* a ve zbylých dvou případech s *-i-* před *-tý*, nejspíše jako pozůstatek ze zastaralé podoby *zahříti*. Změna motivujícího slovesa postihla i adjektivum *přijatý*, jež se zprvu tvořilo od slova *přijieti*, které dnes známe ve formě *přijmouti*. Zastaralé jsou rovněž výrazy *osutý* (= obsypaný; z *osúti*) a *obvinutý* (= zahalený, obalený; z *obvinúti*, dnes *ovínouti*).

3.3 ADJEKTIVA REZULTATIVNÍ AKTIVNÍ

Pod tuto kategorii spadají přídavná jména „*vyjadřující adjektivní formou okolnost, že děj byl činitelem vykonán*“ (Šlosar, 2012, s. 172). Lze je rozčlenit na dvě samostatné skupiny se stejným významem, avšak s odlišným způsobem tvoření. Do první skupiny patří adjektiva vznikající z tvaru přechodníku minulého pro rod ženský koncovkou *-í*. V *Mluvnici češtiny* (1986) se však dočteme, že „*z hlediska současného jazyka je nelze už jednoznačně chápat jako motivované tvarem minulého přechodníku*“ (1986, s. 323) a základem jejich tvoření je minulý kmen dokonavých sloves.

Obě publikace se shodují v tom, že tato adjektiva jsou pocitována jako knižní, zastaralá a užívají se jen zřídka. V excerpovaném materiálu se s nimi nesetkáme, neboť byla z ruštiny do češtiny přejata až v době obrozenecké (Karlík a kol., 2002).

Častá nejsou ani přídavná jména z druhé skupiny, která se odvozují z infinitivního kmene sufixem *-lý*. *Příruční mluvnice češtiny* (1995) rozeznává pouze

jedinou skupinu, do níž řadí adjektiva se sufixem *-lý*, avšak *Mluvnice češtiny* (1986) pracuje s celkem třemi druhy těchto adjektiv. První, zpřídavnělá participia *l-ová*, se řadí k transpoziční onomaziologické kategorii. Mutační kategorii zastupují charakterizační dějová adjektiva a aktivní vlastnostní rezultatová adjektiva. Tyto skupiny jsou však spíše záležitostí současného jazyka, proto adjektiva excerpovaná z barokních textů takto dělit nebudeme.

ŠtěpHlas: *dokonalý* (+ ProchKrál, BartNor, RačLid 2x), *nestálý* (+ ProchKrál), *rozpustilý*, *ssedlý*, *stálý* (+ SoukLil, ProchKrál, RačLid 3x)

SoukLil: *nenadálý* (2x + RačLid), *spanilý* (6x), *vykvětlý* (3x), *vzešlý*

SvobKníž: *bdělý*, *umělý*, *uviklý*, *zachovalý*

ProchKrál: *bývalý*, *nedokonalý*, *prodloužilý*, *předešlý* (+ BartNor 2x), *zatvrzelý* (+ BartNor), *zkamenělý*

LibLid: *osiřelý*, *pozůstalý*, *schytralý*

BartNor: *neustálý* (2x)

RačLid: *nedospělý*, *oplzlý*, *padlý*, *umrlý*, *usnulý*, *zašlý*, *zhynulý*

Adjektivum *dokonalý* vzniklo ze slovesa *dokonati*, takže jeho prvotní význam byl ‘dokončený, úplný’. V námi analyzovaných kázáních se však vyskytuje pouze ve smyslu ‘bezvadný’, který je v současnosti většinou chápán jakožto primární. Elektronický slovník staré češtiny (dále jen ESSČ) ve Vokabuláři webovém uvádí pět významů adjektiva *dokonalý*, přičemž význam ‘výborný, bezvadný’ je až na posledním místě.

Ve spojitosti s lidskou bytostí se s tímto adjektivem setkáme jen jednou (*Ludmila dokonalá v lásce*), v ostatních případech je spojován s abstraktními pojmy (*čest, podobenství, pobožnost*).

Ani u ostatních adjektiv s *l-ovým* formantem se příliš často nesetkáme s tím, že označují vlastnost nějakého člověka; vztahují se především k neživým objektům (*padlý zákon* ve významu ‘hříšný, propadlý’, *stále zdraví*, *ssedlá skála* atd.).

Se zařazením slova *spanilý* do adjektiv tvořených ze sloves některé zdroje nesouhlasí. Etymologické slovníky (Rejzek, 2001; Machek, 1968) uvádějí, že tento výraz původně zněl **vzpanilý* a je odvozen od substantiva *pán*. *Mluvnice češtiny* (1986) jej ovšem řadí k charakterizačním dějovým adjektivům a do deverbativních adjektiv ho zařazují i Z. Rusínová s D. Šlosarem (1967), proto jsme jej do našeho výběru zařadili.

Rovněž u slova *stálý* jsme narazili na problém s jeho derivací, neboť publikace *Čeština – řeč a jazyk* uvádí, že vzniklo transpozicí z příslovce *stále* (Čechová, 2000, s. 125).

Z hlediska původu může být nejasné adjektivum *oplzlý*, neboť jej dnes zpravidla nepovažujeme za odvozené. „*Jde asi o předhistorickou odvozeninu z nedolož. *oplznúti k oplazili sě*“. Jiný názor má Vladimír Šmilauer, který *oplznúti* spojuje s adjektivem *plzký*, jehož pozdním významem je ‘oplzlý’.¹²

3.4 ADJEKTIVA VYJADŘUJÍCÍ NEAKTUÁLNÍ VYKONÁVÁNÍ DĚJE

Jak je z jejich názvu patrné, tato adjektiva vyjadřují vlastnost, jež plyne z neaktuálního vykonávání děje, souvisí tedy se stálou schopností, se zvyky apod. Odvozují se od základů nedokonavých sloves převážně *v*-ovými sufixy. Ve staroslověnětině byly produktivní sufixy *-ivъ* (→ *-ivý*) a *-livъ* (→ *-livý*), k nimž se ve staré češtině přidává také sufix *-avý* a vzácně i sufix *-lavý*, který se společně s novými variantami *-čivý* a *-čny* rozvíjí především v době obrozenské. Vlastnost vyplývající z neaktuálního vykonávání děje vyjadřují také adjektiva se sufixy *-atý*, *-itý*, *-utý* (s variantou *-utný*) a *-ny*. (Šlosar, 1986)

3.4.1 Sufix *-ivý*

ŠtěpHlas: *zuřivý* (+ ProchKrál, RačLid)

SoukLil: *živý* (+ SvobKniž, ProchKrál 2x, BartNor 2x, RačLid 3x)

ProchKrál: *přívětivý*

LibLid: *mrtvý* (+ BartNor 2x, RačLid 3x)

RačLid: *mstivý*

3.4.2 Sufix *-(n)livý*

ŠtěpHlas: *škodlivý* (+ ProchKrál 6x, BartNor 2x)

SoukLil: *horlivý* (5x + SvobKniž, ProchKrál 2x, BartNor 4x, RačLid), *rozvážlivý*, *strašlivý* (+ SvobKniž, ProchKrál 3x, LibLid, BartNor)

¹² *Vokabulář webový* [on-line]. Verze 0.4.2. [citováno ze dne 29. 4. 2014]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

SvobKniž: *bedlivý* (4x + ProchKrál)

ProchKrál: *bouřlivý* (2x), *mlčenlivý* (2x), *truchlivý*

BartNor: *trpělivý* (3x + RačLid 2x)

3.4.3 Sufix -avý

SvobKniž: *laskavý* (2x, LibLid, RačLid 45x), *pronikavý*

ProchKrál: *rouhavý* (+ BartNor)

BartNor: *letavý* (2x), *mumlavý* (2x)

3.4.4 Sufix -ný

ŠtěpHlas: *hrozný* (+ SoukLil 3x), *udatný*

SoukLil: *slušný* (+ ProchKrál), *vonný* (14x)

ProchKrál: *platný* (+ LibLid 2x)

LibLid: *náchylný* (2x)

RačLid: *bojovný* (2x)

3.4.5 Sufix -čivý

ProchKrál: *plačtivý*

BartNor: *palčivý*

3.4.6 Sufix -cný

SoukLil: *vroucný* (4x + SvobKniž, LibLid 2x, RačLid)

3.4.7 Sufixy -atý, -itý, -ut(n)ý

ŠtěpHlas: *příležitostý* (+ SoukLil)

ProchKrál: *slovutný*

BartNor: *náležitý* (2x + RačLid 2x)

Nejvíce adjektiv vyjadřujících neaktuální vykonávání děje je tvořeno rozšířeným sufixem *-livý*, k němuž jsme připojili i jediné slovo se sufixem *-nlivý*, a to *mlčenlivý*.

Jako nesprávně zařazené se jeví adjektivum *plačtivý*, neboť má sufix *-tivý*. Původní podoba tohoto slova však byla *plač-čivý*, ale po disimilaci *čč* → *čť* vznikla současná podoba *plač-tivý* (Trávníček, 1951, s. 358).

Adjektiva se sufixem *-čivý* (tj. *plačtivý* z *plakati* a *palčivý* z *páliti*) jsou z našeho pohledu zajímavá rovněž tím, že sufix *-čivý* vznikl podle Šlosara (1986, s. 310) až v době obrozenské, ale my se s ním v analyzovaných kázáních setkáváme již dříve.

Na problém se zařazením adjektiva ke zdánlivě jinému sufixu můžeme narazit i u slov *živý* a *mrtvý*, která jsou tvořena sufixem *-vý*. Tento sufix *Příruční mluvnice češtiny* (1995) neuvádí, ale můžeme jej nalézt v jiných odborných publikacích¹³. Avšak protože v dělení primárně vycházíme právě z *Příruční mluvnice češtiny*, nevytvořili jsme skupinu, jež by oddělila adjektiva se sufixem *-vý* od adjektiv s ostatními sufixy. *Živý* je odvozeno z infinitivu *žíti*, *mrtvý* z kmene *mьrt-* (← **merti*).

Další zvláštností v této skupině adjektiv je slovo *vroucný*, jehož původ je nutné hledat u procesuálních adjektiv. Vzhledem k nemožnosti jejich další derivace se projevovala tendence rozšiřovat jejich tvary na *-cí* o sufix *-ný* (Šlosar, 1986, s. 312). Z původního *vroucí* takovýmto způsobem vzniklo *vroucný*, od kterého může být dále derivováno na adverbium *vroucně* či substantivum *vroucnost* (podobně také *kající* → *kajicný* apod.).

U některých adjektiv není fundující sloveso příliš zřejmé. *Prívětivý* vzniklo ze slovesa **privětiti* (*sę*), které je prefixálně odvozené z **větiti* (Rejzek, 2001, s. 541). Druhým důvodem nejasnosti ohledně motivujícího slova jsou hláskové změny, jež odlišují původní základ slovesa od odvozeného adjektiva. Příkladem těchto změn jsou derivace *bdíti* → *bedlivý* a *slouti* → *slovutný*.

Adjektiva *laskavý* a *hrozný* jsou odbornou veřejností chápána různě, a to jako deriváty ze substantiv (*láska*, *hróza*), nebo ze sloves (*laskati*, *hroziti*).

3.5 ADJEKTIVA VYJADŘUJÍCÍ POTENCIÁLNÍ ZASAŽENÍ DĚJEM

Tato adjektiva s významem možnosti a nemožnosti se konstitovala již ve staroslověně. Zpočátku se tvořila především sufixem *-ný*, ve staré češtině „*se začal*

¹³ Např. DOKULIL, M. a kol. *Mluvnice češtiny 1*. Praha 1986.
TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny. Část I*. Praha 1951.

v široké míře uplatňovat rozšířený sufix *-te(d)lný*, u něhož význam potenciálního zasažení dějem už jednoznačně převažuje“ (Šlosar, 1986, s. 308). V důsledku velké produktivnosti tohoto sufixu se kategorie adjektiv vyjadřujících potenciální zasažení dějem výrazně vyhranila a sufix *-ný* se u těchto adjektiv postupně stal méně produktivním. Jednotlivé sufixy se připojují k infinitivnímu základu sloves; u sloves s infinitivem na *-e(ě)t* se setkáme s variantním sufixem *-ite(d)lný*.

Přítomnost konsonantu *d*, který se ve staré češtině pravidelně objevoval jako součást sufixu vysvětluje Havránek tím, „že je *d* zde patrně analogické podle tvaru *trpedlný*, s nímž se adjektiva ta shodovala významem“ (Havránek, 1963, s. 271).

3.5.1 Sufix *-te(d)lný*

ŠtěpHlas: *nepohnutedlný* (+ SoukLil, ProchKrál 3x), *nepochybitedlný*, *smrtedlný* (+ BartNor)

SoukLil: *nedobytedlný*, *nezmněnitelny*, *prozřetedlný* (2x + ProchKrál)

SvobKníž: *nevypravitedlný*, *potěšitedlný* (2x + ProchKrál, RačLid), *spasitedlný* (+ LibLid, BartNor, RačLid)

ProchKrál: *neporušitedlný* (+ BartNor), *neproměnitelny*, *nesmrtedlný* (2x + RačLid 4x), *nevynahražitedlný*

BartNor: *nevyslovitedlný*

3.5.2 Sufix *-ite(d)lný*

BartNor: *viditedlný* (2x)

3.5.3 Sufix *-ný*

ŠtěpHlas: *marný* (2x), *nemožný*

SoukLil: *nepatrný*, *podivný* (5x + SvobKníž 9x, BartNor 3x)

ProchKrál: *patrný* (+ RačLid 2x)

BartNor: *zápalný* (+ RačLid)

RačLid: *tajný*

3.5.4 Sufix *-tebný*

RačLid: *chvalitebný* (2x)

Analogické *d* není v příponách *-te(d)lný* a *-ite(d)lný* užito pouze jednou u adjektiva *nepohnute(d)lný*. Důvodem jeho absence je nejspíše chyba písaře, poněvadž v ostatních částech textu (ProchKráal) se objevuje podoba s *-d-*.

V současné češtině se vkladné *-d-* u těchto sufixů nevyskytuje. Tzv. pobočné slabiky uvnitř slova, v našem případě spojení *-dl-*, se odstraňovaly po 14. století „*bud' tím, že se skupina zjednodušuje [...] nebo se objevují vkladné vokály [...] nebo vzniká slabikotvorné r, řidčeji i l*“ (Šlosar, 1986, s. 78). Ze soudobého tvaru adjektiv se sufixem *-te(d)lný* je zřejmé, že u nich došlo ke zjednodušení a původní skupina *-tedlný* se změnila na *-telný*.

V kázáních se vyskytují adjektiva vyjadřující potenciální zasažení dějem, jež mají neobvyklou formu: *nevynahražitelný* a *nepochybitedlný*. V databázi lexikálního archivu, který je propojený s elektronickou verzí Příručního slovníku jazyka českého¹⁴, je výraz *nevynahražitelný* doložený na dvou excerpčních lístcích z počátku 19. století. Slovník spisovného jazyka českého má jen heslo *nenahraditelný*. Adjektivum *nevynahražitelný* vzniklo ze slovesa *vynahraditi* (je zde tedy hlásková změna v kmeni fundujícího a fundovaného slova), *nepochybitedlný* z *pochybiti*.

U některých adjektiv povědomí o souvislosti s jejich fundujícím slovesem není příliš zřejmé. Jde o adjektiva *prozřetedlný* (z *prozřieti*), *marný* (z *mařiti*) a *ne/patrný* (z *patřiti*).

Adjektivum *ne/smrtelný* je spojené se slovesným kořenem *mr-* (odtud *mřieti*), ale dnes jej chápeme spíše jako odvozeninu od substantiva *smrt*. (Trávníček, 1951, s. 356) Taktéž etymologický slovník uvádí slovo *smrtelný* pod heslem *smrt* s tím, že jde o neobvyklý způsob tvoření (Machek, 1968, s. 562).

3.6 ADJEKTIVA ÚČELOVÁ

S účelovými adjektivy se poprvé setkáváme na sklonku 15. století. „*V starším českém jazyce nebyla tato skupina přídavných jmen ještě ani zdaleka tak vyvinutá jako*

¹⁴ Dostupné na adrese: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc>

dnes“ (Svěrák, 1953, s. 254). Vznikají zpravidla z infinitivního kmene¹⁵ převážně nedokonavých sloves, a to připojením sufixu *-cí*, popř. variant *-ací* a *-icí*.

Ve střední době ještě nejsou doloženy deriváty od sloves na *-ovati*. Fundující slovesa patří k 1., 2., 4. a 5. třídě (podle kmene minulého), k nimž se v době obrozenské nově přidává také 6. třída. V současnosti jsou účelová adjektiva tvořena od sloves všech tříd vyjma druhé (Šlosar, 1986). Suffixu vždy předchází krátký vokál, čímž se tato adjektiva formálně zřetelně odlišují od procesuálních adjektiv. V našich kázáních však nalezneme adjektiva, jejichž tvar odpovídá účelovým adjektivům (viz kap. 3.1.2), ale jejich význam (slouží k uskutečnění nějakého cíle) nikoli.

ŠtěpHlas: *krmicí*

Účelová adjektiva jsou nejméně zastoupeným druhem deverbálních adjektiv ve všech kázáních. V analyzovaném materiálu jsme objevili pouze jednoho zástupce této skupiny, a to adjektivum *krmicí*, tvořené ze slovesa *krmiti*, jenž patří ke vzoru *prostiti* ze 4. slovesné třídy.

3.7 OSTATNÍ ADJEKTIVA

Kromě výše uvedených druhů adjektiv tvořených ze sloves můžeme v kázáních najít i taková adjektiva, která mají neobvyklé sufixy a současnou lingvistikou jsou pokládána za neproduktivní a izolované typy.

SvobKniž: *trpký*

ProchKrál: *chytrý, povědomý* (2x)

LibLid: *známý* (2x + BartNor 2x)

RačLid: *lakomý*

Nejčastějšími sufixy, s nimiž se u těchto adjektiv setkáme, je *-mý* a jeho varianta *-omý*. Adjektiva s těmito sufixy (*známý; lakomý, povědomý*) jsou tvořena z tzv. participia přítomného trpného neboli *m-ového*. *M-ové* formace z jazyka začaly

¹⁵ Takto je tvoření účelových adjektiv pojímáno v *Příruční mluvnici češtiny* (1995), v *Historické mluvnici češtiny* (1986) či v mluvnici J. Dobrovského (1809). Čermák v *Morfématické a slovo tvorbě češtiny* (2012), *Mluvnice češtiny* (1986), nebo Šmilauer v *Novočeském tvoření slov* (1971) za výchozí tvar pro tvoření považují kmen minulý.

ustupovat již ve staré češtině a do dnešní doby se zachovalo jen několik lexikalizovaných útvarů (Šlosar, 1986, s. 308).

Motivace adjektiv *známý* a *povědomý* je poměrně zřejmá (ze sloves *znáti* a *pověděti*). Neprůhledný je původ slova *lakomý*, odvozeného „od slovesa, které je zachováno v stč. *lákati* toužiti“ (Machek, 1968, s. 318). Praslovanská podoba **olkomъ* má svůj původ ve slovese **olkati* (= lačnit, hladovět), od něhož je odvozené rovněž adjektivum *lačný* (Rejzek, 2001, s. 342, 343).

Posledními dvěma adjektivy z této kategorie jsou *chytrý* a *trpký*. *Trpký* vzniklo derivací ze slovesa **tr(p)noiti* (= trnout) a znamenalo ‘co způsobuje trnutí’ (nejčastěji zubů). Původní chuťový význam byl později přenesen „i na jiné pojmy odporové, od nichž nebo při nichž se trpí (život, zkušenost), čímž vzniklo obecné, ale mylné přesvědčení o souvislosti s trpěti“ (Machek, 1968, s. 553).

Názory na vznik adjektiva *chytrý* se různí. Rejzkův etymologický slovník jej chápe jako derivát ze slovesa **chytati*¹⁶. Původní význam podle něj byl ‘rychlý v pohybu’, z čehož se vyvinul význam ‘rychlý v chápání’ (Rejzek, 2001, s. 239). Machek oproti tomu tvrdí, že adjektivum *chytrý* a adverbium *chytro* ve významu ‘rychlý, rychle’ se objevuje ve slovenštině, ale nelze jej spojovat s českým výrazem *chytrý* s obvyklým významem ‘důvtipný, nehlučný’. Odmítá také souvislost se slovesem *chytati* (Machek, 1968, s. 212), podobně jako autoři *Stručného etymologického slovníku jazyka českého*¹⁷ (Holub, Lyer, 1992, s. 194).

3.8 KOMPOZITA

Všechna adjektivní kompozita, která se ve vybraných kázáních nacházejí, mají deverbální zadní člen, tudíž by je bylo možné zařadit do některé z předchozích skupin. Pro jejich specifčnost a zajímavý způsob tvoření je však uvádíme samostatně.

ŠtěpHlas: *bohobojný* (+ RačLid), *medotekoucí*

SoukLil: *blahoslavený* (+ SvobKniž 3x, ProchKrál 2x, BartNor 2x), *divotvorný* (4x), *starožitný* (3x + ProchKrál), *všemohoucí* (10x + LibLid 2x, RačLid 12x), *zlořečený* (2x)

¹⁶ K tvoření adjektiva *chytrý* ze slovesného kořene *chyt-* se kromě Rejzka přiřklání taktéž Gebauer (1903, s. 326) a Trávníček (1951, s. 364).

¹⁷ Celý název: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*.

ProchKrál: *splnomocněný*

LibLid: *jednorozený*

BartNor: *jednostejný, samo-spasitedlný*

RačLid: *lehkovážný (2x)*

Jak jsme uvedli již dříve, kompozita lze dělit na složeniny vlastní a nevlastní, přičemž v našich kázáních jednoznačně převládají složeniny vlastní. Zástupcem nevlastních kompozit je adjektivum *všemohoucí*, které je zároveň nejpočetnějším nalezeným kompozitem.

Vladimír Šmilauer rozlišuje dva typy složenin z adjektiv tvořených ze sloves: vazebnou a určovací. Vazebná složenina může být vlastní i nevlastní, zatímco určovací (též doplňková) pouze vlastní. K vazebné složenině typu „divotvorný“ patří všechna nalezená kompozita až na složeninu *samo-spasitedlný*, jež zcela odpovídá určovací složenině typu „samočinný“. „*V prvním členu je samo-, v druhém členu deverbativní adjektivum na -ný, ale též -cí, -telný atp.*“ (Šmilauer, 1971, s.144).

Kompozitum *samo-spasitedlný* se od ostatních kompozit odlišuje také tím, že mezi členy je spojovník, který se u složených jmen užívá tehdy, „*je-li mezi jejich členy poměr vzájemnosti [...] někdy ji píšeme i tam, kde je mezi členy poměr prostě slučovací, jsou-li poměrně samostatné nebo je-li toho třeba pro zřetelnost*“ (Havránek, Jedlička, 1986, s. 76). Význam kompozita *samo-spasitedlný* je ‘přinášející spásu sám sobě’ (ESSČ).

Prvním členem kompozita může být substantivum, a to nejenom v nominativu (*divotvorný, medotekoucí*), ale taktéž např. v genitivu. Příkladem takového kompozita je *bohabojný*, který je alternativou spojení *bohobojný*, jež se na uvedenou složeninu změnilo nejspíše vlivem synonyma *boha bojící*. Forma *bohabojný* „*se pak stala prototypem pro vývoj specifického typu kompozit s předním substantivním členem v genitivní podobě*“ (Šlosar, 1999, s. 69).

Kromě substantiv může na prvním místě složeniny stát také adjektivum (*lehkovážný, starožitný, zlořečený, blahoslavený*), zájmeno (*všemohoucí*), příslovce (*splnomocněný*), nebo číslovka (*jednorozený, jednostejný*).

Oba členy kompozita jsou obvykle spojeny konektem, kterým je v našem případě jen -o- (např. *zl-o-řečený, div-o-tvorný*), avšak jindy se mohou uplatňovat i jiné konekty.

Neobvyklý je výraz *medotekoucí*, pojící se s *propriem* sv. Bernard. Tato složenina není jako celistvé slovo uvedená v žádném slovníku, ale její význam lze snadno dovodit. Ve spojení s jiným substantivem bychom jej nejspíše nenalezli, poněvadž *doctor mellifluus*, v překladu právě *medotekoucí*, bylo přízvisko sv. Bernarda a „mělo vyjádřit sladké pocity při poslechu jeho promluv a kázání“ (Tošnerová, 2009, s. 5).

4. POSTAVENÍ SLOVESNÝCH ADJEKTIV VE VĚTĚ

V této kapitole se zaměříme na pozici deverbálních adjektiv ve větných celcích. Zajímat nás především bude, který větný člen jednotlivá adjektiva vyjadřují. V tomto ohledu existují zpravidla tři možnosti realizace: adjektivum coby přívlastek, součást slovesně jmenného přísudku, nebo adjektivum v platnosti doplňku.

Nejprve budeme zkoumat slovesná adjektiva, která reprezentují přívlastek, poté se soustředíme na adjektiva ve funkci přísudku, kam také zahrneme přechodníkové vazby. Jako poslední zmíníme adjektiva, jež mají větněčlenskou platnost doplňku.

4.1 SLOVESNÁ ADJEKTIVA VE FUNKCI PŘÍVLASTKU

Adjektivum se v rámci věty realizuje především ve funkci přívlastku neboli atributu. „*Jeho postavení jako členu věty je zcela závislé na postavení dominujícího jména*“ (Daneš a kol., 1987, s. 161). Jeho pozice je tedy relativní a nepříliš pevná, ačkoli se řídí jistými zásadami.

Postavení atributu lze zkoumat z více hledisek. Prvním z nich je vzájemné pořadí přívlastku a dominujícího jména. Atribut může stát buď před jménem, potom jde o tzv. antepozici, nebo za jménem, v postpozici. Antepozice se tradičně spojuje s přívlastkem shodným (s dominujícím jménem se shoduje v pádě, čísle, rodě, popř. v životnosti), postpozice s přívlastkem neshodným. V našich kázáních si budeme všimnout pouze přívlastku shodného, nazývaného též adjektivní, protože neshodné přívlastky nebývají vyjadřovány adjektivy.

Důležitá je také vzdálenost mezi atributem a jménem. Za základní se v běžném textu považuje postavení kontaktní, při němž přívlastek stojí těsně u substantiva. V protikladu k němu je postavení distantní, značící, že mezi atributem a dominujícím jménem stojí minimálně jeden jiný větný člen.

Není-li přívlastek rozvitý žádným větným členem, nazýváme jej holým. Opakem je přívlastek rozvitý. V našem dělení budeme k rozvitému přívlastku řadit především atribut několikanásobný a postupně rozvíjející. Několikanásobný přívlastek je založen na koordinaci, jež „*spojuje výrazy téže syntaktické platnosti, s touž sémantickou rolí a s touž funkcí v rámci aktuálního členění*“ (Daneš a kol., 1987, s. 393). K dominujícímu jménu mají všechny části několikanásobného přívlastku stejný vztah a jejich pořadí lze

změnit, aniž by došlo k přetvoření významu. V písmu se oddělují čárkou nebo spojkami s významem slučovacím.

Přívlastek postupně rozvíjející se skládá z několika adjektivních přívlastků, které jsou ve vztahu determinacním. „*Nejbližší přívlastek determinuje substantivum bezprostředně, vzdálenější pak determinuje celé spojení substantiva s přívlastkem užším*“ (Čechová a kol., 2000, s. 301). Na rozdíl od několikanásobného přívlastku se atribut postupně rozvíjející v písmu neodděluje čárkou.

4.1.1 Antepozice

4.1.1.1 Holý přívlastek

U tohoto druhu přívlastku budeme uvádět pouze taková spojení substantiva s přívlastkem, která nejsou dále rozvíjena, ať již jiným přívlastkem, nebo jakýmkoli jiným větným členem. Pro jejich klasifikaci jsme zvolili rozdělení podle způsobu tvoření slovesných adjektiv, kterým jsme se zabývali v předchozí kapitole.

Procesuální: *budoucí vítězství (věci; města), dobíhajícího léta, dotírající horko, následujícího roku (ráno, slovy), omdlevajícího knížete, plesajícím hlasem, potvrzujícího Christianum, stojící obyvatelé, vstupující panny a Slunce (Sluncem), vycházející slunce (kometa), vystupující světla, vyznamenávající silentium, žeroucí oheň*

Rezultativní pasivní: *dotčeného Merklina, jmenované cedulky, korunovaným Davidem, milované choti, nadutí světáckové, nepřemožená moc, neslychané jasnosti, pochované leželo tělo, posvěcenými praporci, prodlená naděje, prodlouženou smrt (2x), přijatým člověčenstvím, nejroznícenější vroucností, svrchovanému Bohu (3x), učený Chryfippus, učiněné smlouvy, urozeného pána, utlačený vdovy a sirotci, vinšovaného oučinku (odpočinutí), po vykonaných letech, vylitá krev, vznešenějších slov, zarmoucená žalost, mezi zbouřenými větry, změněný obličej, zřízenému hejtmanu*

Rezultativní aktivní: *dokonalá pobožnost, nedospělém věku, nenadálého shledání a natrevení, neustálé práce, oplzlou bohyni, stálé náchylnosti (div a zázrak; víra), umělý Cratypus, zašlou vrátil slávu, zchytralý světák, zkamenělé srdce*

Vyjadřující neaktuální vykonávání děje: *bedlivého bdění (2x), bojovné potěšení (2x), bouřlivého povětrí, horlivé pobožnosti (Jonáše; Eliáš; kazatelův), hrozná temnosti*

(slepota), laskavý Tomáš (posluchači; matka 8x), letaví draci (2x), mrtvé tělo, mumlaví medvědové, náležité poslušství (pobožnosti), rouhavých posměvačův (křesťanův), slušnému zaplacení (věc), strašlivý hlas, škodlivých řečí (předsevzetí; aspectum), trpělivý Job (2x), truchlivé poselství, vonná konválnka, vroucném úpění a vzdychání

Vyjadřující potenciální zasažení dějem: v nepohnutelné stojí společnosti, nepochybitelné pravdy, neproměnitelného plesání a veselosti, nesmrtelného muže (památku 2x), nevynahražitelná škoda, nevypravitelnou hanou, nevysslovitelné užitky, patrný příklad, podivné oučinky (2x; paprškama 3x), potěšitelných slovích, smrtelném těle, spasitelné víře, tajných věcí, zápalnou obět' (oběti)

Ostatní: chytrý Amos, trpkou žluč

Kompozita: blahoslavený muž (nesmrtelnosti; Gerlaca; dům 2x), jednorozeného Krysta, jednostejná náchylnost, lehkovážný pohany, medotekoucího Bernarda, splnomocněnému inspeктору, starožitných hvězdářův, všemohoucí Pán Bůh (prozřetelnost)

V kontaktním postavení se nachází 133 holých přívlastků, v distantním pouhé 3 přívlastky (zašlou vrátil slávu, v nepohnutelné stojí společnosti, pochované leželo tělo). Nejvíce holých přívlastků patří k slovesným adjektivům vyjadřujícím neaktuální vykonávání děje (celkem 40), na druhém místě jsou atributy vyjádřené adjektivy tvořenými z přičestí trpného (celkem 30, z toho 22 z přičestí trpného *n*-ového).

Většina těchto přívlastků rozvíjí předmět věty (celkem 70), v každé skupině je těchto atributů nejvíce. Výjimkou jsou přívlastky z adjektiv vyjadřujících neaktuální vykonávání děje, kde převažují přívlastky rozvíjející podmět (16 z 39), jichž je však pouze o dva více než těch, které blíže určují předmět věty. Nejvyváženější poměr mezi vyjadřováním přívlastku podmětu či předmětu se objevuje u skupiny ostatních adjektiv, z nichž jedno adjektivum rozvíjí podmět (*chytrý Amos*) a druhé předmět (*trpkou žluč*).

Přívlastky rozvíjející podmět věty jsou druhým nejčastějším typem atributu (celkem 31). Kromě nich se objevují také přívlastky, jež blíže určují substantivum v platnosti neshodného přívlastku (14), příslovečného určení (místa – 6, času – 6) či slovesně jmenného přísudku (5; např. *hřích jest žeroucí oheň*).

Neshodné přívlastky stojí nejčastěji za řídicím substantivem, jen výjimečně stojí před ním: *starožitných hvězdářův vůdce*. Spojení *O hrozná temnosti / hrozná slepota!* je u zkoumaných holých adjektivních přívlastků ojedinělé, neboť zastupuje jmennou větu substantivní. Lze jej vyložit přinejmenším dvojím způsobem. Jako první možnost se

nabízí zvolání, při kterém se nejprve zmiňují *temnosti* a posléze *slepota*. Obě substantiva by v tomto případě byla v nominativu singuláru (*slepota*) či plurálu (*temnosti*). Druhá varianta počítá s tiskařskou chybou, kvůli níž je v textu uveden chybný tvar *slepota* namísto vokativu *slepoto*, který by potvrzoval využití věty jako oslovení.

S další syntaktickou zvláštností se setkáváme u části věty *obdržel vše pro tu ctnost / bedlivé bdění / [...]*. Výrazy *ctnost* a *bedlivé bdění* jsou na stejné syntaktické úrovni a vztahují se k témuž referentu, jedná se tedy o vztah adordinace: „*Pokud nejde o pouhé opakování téhož slova, znamená to, že referent bude ‚popsán‘ z různých hledisek: jeden člen jej nějak pojmenovává, další toto pojmenování doplňuje, hodnotí, opravuje, zpřesňuje, shrnuje, vysvětluje apod. Jde tedy sice o totožnost obsahovou, ale způsob pojmenování, význam složek, zákonitě nemůže být stejný*“ (Daneš a kol., 1987, s. 420).

Skupinami, v nichž se řídicí substantiva vyskytují téměř ve všech možných větněčlenských platnostech, jsou přívlastky z adjektiv rezultativních pasivních a vyjadřujících neaktuální vykonávání děje. Kromě výše uvedených variant (tj. podmět, předmět atd.) se u nich setkáme i s tím, že atribut rozvíjí substantivum ve formě vokativu. Tato spojení často následují po imperativu (např. *slyšte nadutí světáckové*). Ze syntaktického hlediska je důležité, že vokativ je obvykle chápán jako samostatná věta a nemá platnost větného členu.

Kromě spojení rozdělených do výše uvedených skupin se v kázáních objevují též slovesná adjektiva, která jsou sama o sobě holým přívlastkem, ale jejich řídicí substantivum je dále rozvíjeno shodným substantivním přívlastkem. Jedná se o tyto příklady:

prodloužilém hlavy lámání

pro uviklé těla náklonnosti

nenadálého s nim se shledání a natrefení

hrozné bolesti kamene

škodlivé Hladoleta papršlky

plesajícím hlasem pannen

V prvních třech příkladech je obsaženo slovesné adjektivum rezultativní aktivní, v dalších dvou následujících spojeních je shodným přívlastkem adjektivum vyjadřující neaktuální vykonávání děje, poslední příklad obsahuje adjektivum procesuální.

Dva neshodné přívlastky stojí za svým řídícím substantivem (*hrozné bolesti kamene, plesajícím hlasem pann*), jak je v současném jazyce obvyklé, ostatní se nacházejí mezi slovesným adjektivem a řídícím substantivem. Všechny neshodné přívlastky jsou v kontaktním postavení se svým řídícím substantivem, avšak slovesná adjektiva jsou s výjimkou spojení *hrozné bolesti kamene* a *plesajícím hlasem pann* v postavení distantním.

Poněkud jiná je situace u substantiv, jejichž neshodný substantivní přívlastek je rozvitý shodným adjektivním přívlastkem vzniklým jiným způsobem než derivací ze sloves:

nepohnutelným oblohy nebeské hvězdám
pro neustálé víry krystové vyznání
vroucná jak k Bohu jak k bližnímu láska
vroucnou modlitbu za chutné jídlo
z horlivého napomenutí svatého Strachoty
patrné znamení mateřské lásky a náchylnosti
proti zuřivému patření ukrutného Smrtonoše
po vylitém dešti hojných slz
vylitá krev svaté Lidmily

U těchto úryvků převládají slovesná adjektiva, která jsou vzhledem ke svému řídícímu substantivu v postavení kontaktním. Distantní postavení zastupují první tři příklady, u nichž oba typy přívlastku stojí před řídícím substantivem.

4.1.1.2 Rozvitý přívlastek

Přívlastek může být rozvitý několikerým způsobem. Primárně budeme rozlišovat, zda je rozvitý stejnorodě, nebo nestejnorodě. „*Stejnodorodě rozvité jsou ty obsahové části, jejichž rozvíjející členové jsou se základním členem stejného rodu, tj. stejné větné povahy*“ (Trávníček, 1949, s. 184). Za takovéto členy považujeme adjektiva v přívlastku postupně rozvíjejícím. Řadit sem budeme také přívlastek několikanásobný, jehož jednotlivé části stejnorodě rozvíjejí řídící jméno.

Nestejnorodě rozvité přívlastky jsou rozvíjeny jiným než adjektivním větným členem. Slovesná adjektiva, jež se v tomto druhu přívlastku objevují, jsou jediným rozvitím řídícího substantiva, sama jsou však dále rozvíjena.

A. Nestejnorodě

Procesuální: *po krvi svého bližního dychtícím Smrtonošem (cti a pejchy dychtící duše), škaredě hledicimu Hladoletovi, ohněm hořící lásky, těchto kajících dnech, plápolající láskou boží srdce, po vrchu plavající rybu, sladce z přemilých očí se prejšťící slze, toto stkvoucí zlato, hugonotův na katolíky se tlačících, třetí rok trvající sucha (věčně trvajícímu životu, trvající toliko na čas kometou), věčně třpytící se hvězdou (slavně a věčně třpytící se hvězda), krve křestianské žiznicí Jesabelka (2x, Ariadenovi)*

Rezultativní pasivní: *vejš jmenovaného textu (vejš jmenovaným chválám), tak všechny korunované hlavy, hříchem pejchy nadutý Lucifer, strachem naplněná máteř, v nově narozený děti, tak neslychaného vítězství, tohoto obětovaného kvítku, ke cti a slávě posvěcených míst (na tom od samého Krysta posvěceném místě, toto Jednomu a Trojímu Bohu posvěcené místo), v českém jazyku přednešená chvála, skrze anjela předpověděnou radost, vejš přiložený nápis, duchovně rozveseleným srdcem, na den svaté Lidmily [...] řečené kázání, v Krystu shromážděných posluchačův (na této svaté poušti sazavské shromáždění poutníkové), vysoce učený muž (P. Kircherus), chudým upřená zboží, vysoce urozenému pánu (vysoce urozený svaté římské říše hrabě; vysoce urození rodové a páni), tato utěšená bylinka (tomto utěšeném kvítku, tento utěšený země české kvítek), těch před tím vídaných [hvězd], nenadále vyjevená hvězda (nově světu vyjevené hvězdy 2x), ta nevinně vylitá krev (2x), hluboce vyryté slova s. Jakoba, bláznivě vzdálené od tebe věci, onen vznešený hvězdář (všelikých vznešených ctností), onu křížem znamenanou hvězdu*

Rezultativní aktivní: *dokonalejší ještě podobenství, nějaké velmi nedokonalé podobenství, jaká nenadálá nemoudrost, tím stálým divem a zázrakem*

Vyjadřující neaktuální vykonávání děje: *tak laskavé matky (ta laskavá matka, laskaví v Krystu Pánu poslouchači 3x, laskaví v Krystu Pánu všickni, českého národu nejlaskavější matka 2x), z tohoto plačtivého oudolí, toho času nejslovutnější Hosius, onen strašlivý ortel (ona strašlivá slova), tak náramně škodlivému povolení (dvěma škodlivýma planetama; nad morovou i nad hromovou / škodlivější ránou), tohoto vonného kvítku (k této vonné konvalince)*

Vyjadřující potenciální zasažení dějem: *jakési podivné cedulky (tak podivném prorocství), toho prozřetelného Králomoce, nějaké spasitedlné naučení*

Kompozita: *onen blahoslavený Jan*

Z celkového počtu 84 nestejnorodě rozvitých přívlastků se 10 z nich nachází v distantním postavení vzhledem ke svému řídicímu substantivu, zbylé přívlastky jsou v postavení kontaktním. Nejpočetnější skupinou jsou atributy z adjektiv rezultativních pasivních (celkem 38, 3 z nich jsou tvořena z participia trpného *t-ového*), za nimiž následují adjektiva procesuální (celkem 18) a vyjadřující neaktuální vykonávání děje (celkem 17).

V každé skupině převládají přívlastky, které rozvíjejí předmět (celkem 40), s výjimkou kompozit, jejichž jediný zástupce rozvíjí podmět, a adjektiv vyjadřujících potenciální zasažení dějem, u nichž dva atributy rozvíjí podmět a rovněž další dva neshodný přívlastek. Druhé místo opět patří atributům rozvíjejícím podmět věty (celkem 26).

Podobně jako u holých přívlastků se i zde setkáme s vokativem, který je přítomný ve dvou skupinách, a to u adjektiv rezultativních pasivních a vyjadřujících neaktuální vykonávání děje, konkrétně u adjektiva *laskavý* (*laskaví v Krystu Pánu poslouchači*). Jediné zastoupení má přívlastek rozvíjející nominální část slovesně jmenného přísudku (*slavně a věčně třpytící se hvězda*).

Většina výrazů, které nestejnorodě rozvíjejí atribut tvořený ze slovesného adjektiva, stojí před spojením adjektivního přívlastku a řídicího substantiva (*skrze anjela předpověděnou radost*). Objevují se však i takové případy, kdy nestejnorodě rozvití stojí mezi danou dvojicí (*dokonalejší ještě podobenství*), popř. se uplatňuje kombinace více možností (*bláznivě vzdálené od tebe věci*).

Deverbální adjektiva jsou nezřídka rozvitá ukazovacími a neurčitými zájmeny (*tohoto plačtivého oudolí, nějaké spasitelné naučení*). Zdánlivě je tento druh rozvití možné pokládat za součást postupně rozvíjejícího atributu, ale „*přívlastek složený, jehož jednou složkou je delimitátor (adjektivní zájmeno ukazovací nebo neurčité), se za postupně rozvíjející nepovažuje*“ (Daneš a kol., 1987, s. 156)¹⁸, proto jsme příklady tohoto typu zahrnuli do této skupiny.

Kromě zájmen (*jakési podivné cedulky*) jsou slovesná adjektiva rozvitá také číslovkami (*dvěma škodlivými planetama*), příslovci (*nenadále vyjevená hvězda*), substantivy bezpředložkovými (*strachem naplněná máteř*) i předložkovými (*po vrchu plavající rybu*). Často je rozvití víceslovné (*ctí a pejchy dychtící duše*), složené i z odlišných slovních druhů: *toho času nejslovutnější Hosius, na tom od samého Krysta*

¹⁸ Srov. Trávníček, 1949, s. 351 – 352.

posvěceném místě, *po krvi svého bližního dychtícím Smrtnonošem, v českém jazyku přednešená chvála* (substantivum *chvála* je rozvíto shodným přívlastkem *přednešená*, který je dále rozvíto předložkovým substantivem *v jazyku*, jež u sebe má rovněž shodný přívlastek *český*) ad.

U adjektiva *vidaný* se shledáme s odchylkou od pravidelné větné stavby – elipsou. Řídící substantivní předmět ve větě není vyjádřen: *mimo těch před tím vidaných [≠ hvězd] / jiné a jiné hvězdy v nově bývají rozsvíceny*.

B. Stejnorodě

Vzhledem k tomu, že jsou stejnorodě rozvíto přívlastky složeny z více než jednoho adjektiva, nebudeme je řadit do skupin jako v předchozích kapitolách, ale každý jednotlivý přívlastek uvedeme v náhodném pořadí na jeden řádek, aby byl jejich výčet přehlednější. Všechna slovesná adjektiva jsou kvůli jejich snadné identifikaci označena podtržením.

a) několikanásobný

takovou oslepující a zaslepující cedulku

tento rozkošný a utěšený kvítek

v starožitném a slavném erbu a štítu

na tomto místě svatém shromážděných vroucných horlivých a pobožných [...] ctitelův

za stálé a vyborné zdraví

naše přemilá vonná a utěšená konvalinka

soužené a utlačené křesťanstvo

v těchto bídnych a bouřlivých časech

padlý a zhynulý zákon

ti bezbožní a lehkovážní vrahové

chválený ač nejmenovaný author

řezbovaným a malovaným obrazu

unavení a zamilovaní poutníčkové

slavných a udatných rekův

náhlé a nenadálé smrti

ponížený a nehodný kaplan

lakomým a nikdy dosti nenasyčeným Plutonem

rozličné / krásné a kratochvilné / rozličným mistrovským způsobem vysazené a krásným
též vonným kvítím osuté zahrady
mnohou čistou a neposkvrněnou panenku
ačkoliv pohanského však velmi prozřetelného a rozvážlivého mudrce Seneky
mocného a divotvorného Lilium Konvalium
tomto zázračném a divotvorném obraze svém (2x)
od slunce nebeského vyvářená a vyčištěná země
mstivým a po krvi svého bližního dychtícím Smrtonošem
živé a dostatečné svědectví
zde nám přítomnou ačkoli na zemi mrtvou nicméně v nebeském království živou
laskavou matku svatou Ludmilu
malý subtilný chatrný nepatrný pastýřek David
této někdy hrozné a strašlivé poušti sazavské
ta nejslavnější nejprvnější nejohraženější a téměř nedobytná města a pevnosti
ostré a bedlivé oko Krystofa Klavia
tu slavnou / však na ten čas strašlivou / a na způsob komety s metlou hrozící / hvězdu
tak radostného / veselého a plesajícího srdce mého
zúřivý a divoký vlk
vyobcovanou / znovu ostře znějící kladbou
této krásné a spanilé růže (tento krásný a spanilý kvítek) (tak krásný / spanilý / mocný /
a vyborné oučinnosti kvítek) (tomuto krásnému a spanilému kvítku) (tento vonný /
mocný a spanilý kvítek)
rozličným krásně se zelenajícím stromovím
ne nevěřící / ale věřící Tomáš
toto utěšené a mocné Lilium
té krásné jasné utěšené a celému křesťanstvu velice prospěšné hvězdy
v líbezném a vonném kvítku konvalinkovém
krásné a vonné kvítí
vonná a krásná růže
tomto vonném a líbezném kvítku
tento rozkošný a vonný kvítek
tato vonná / líbezná a mocná konvalinka
jak rozličné a podivné oučinky
vznešených a obzvláštních na Vašy V. H. M. se vynacházejících ctností

nesmrtedlnou a vždy trvající památku
 její milé a laskavé jméno
 ty slavná někdy a vznešená / tohoto veleslavného království českého hlavo
 jednu krásnou a jasnou / velikou a vznešenou hvězdu
laskavou a milostivou matkou
jmenovaný vysoce učený muž
 jednomu z nejstarších / a nejbedlivějších hvězdářův
 (svých) mnohých dobrých / chvalitebných / a svatých skutkův
 to proklaté zlořečené a diabelské tibi dabo
 o proklaté zlořečené / diabelské a zaslepující tibi dabo
rozliční / rozličnými neduhy a nemocma obtížení lidé
 onoho jasného na drahých kameních založeného / zlatem dlážděného města
horlivou k svatému otci Prokopu láskou zahřitých / unavených / a na poli omdlevajících
poutníkův
bohabojného a svatého muže
subtilnou a vše zvidající myslí
 již nesmrtedlný / již neporušitelný nebeský Kráломoc
 jeden krásný a spanilej polní / a neb raději oudolní kvítek
 v lásce boží zahřitý a teplý Norbert svatý
šťastné a potěšitelné jméno předpovídající
náležitou a povinnou čest a chválu
 od Boha osvíceného / a rozumného člověka
urozenému a statečnému vladykovi (3x)
tupitelové, ne jen stavu urozeného / ale i královského
dilem pomordované / dilem ztopené vojsko pohanské; zahnané do svých končin

U přívlastku několikanásobného je zbytečné mluvit o vzdálenosti mezi atributem a jménem, poněvadž z jeho povahy vyplývá, že minimálně jeden člen tohoto přívlastku nutně musí stát v postavení distantním, protože není možné, aby jeden člen přívlastku stál před řídicím substantivem a druhý za ním. Tím se také liší od přívlastku postupně rozvíjejícího (Havránek, Jedlička, 1986, s. 375).

V pozici za substantivem však může stát jiný větný člen, jenž se rovněž vztahuje k řídicímu substantivu. V postpozici většinou stojí přívlastňovací zájmeno (*tomto zázračném a divotvorném obraze svém, jak radostného / veselého a plesajícího srdce*

mého). Pokud je postpozitivně připojený adjektivní přívlastek (např. *v líbezném a vonném kvítku konvalinkovém*), vzniká problém s tím, jak takovýto syntaktický celek pojmout. Buď můžeme substantivum a za ním stojící přívlastek chápat jako komplexní útvar, který je rozvitý několikanásobným přívlastkem, nebo jej můžeme pojímat jako kombinaci přívlastku několikanásobného a postupně rozvíjejícího: substantivum *kvítek* je rozvité postupně rozvíjejícím přívlastkem *konvalinkový* a *vonný*, které s dalším rozvitím *líbezný* tvoří několikanásobný atribut. My se přikláníme ke druhé variantě a stejným způsobem budeme pracovat i se spojeními typu *Karel Čtvrtý* či *svatý Jan*, které se skládají z vlastního/obecného jména a shodného přívlastku (viz Trávníček, 1949, s. 348).

Kombinací obou přívlastků je beze sporu úryvek *rozličné / krásné a kratochvilné / rozličným mistrovským způsobem vysazené / a krásným / též vonným kvítím osuté zahrady*. Adjektiva *rozličné, krásné, kratochvilné, vysazené* a *osuté* tvoří několikanásobný přívlastek rozvíjející substantivum *zahrady*. Slovo *vysazené* je dále rozvito jménem (*způsobem*) s přívlastkem postupně rozvíjejícím (*rozličným mistrovským*). Rovněž adjektivum *osuté* je rozvité jménem (*kvítím* = předmět), tentokrát však s přívlastkem několikanásobným (*krásným / též vonným*).

Se spojením obou druhů stejnorodě rozvitých přívlastků se u této skupiny adjektivních atributů setkáme ještě několikrát, a to např. u úryvků *mnohou čistou a neposkvrněnou panenku* a *mnohých dobrých / chvalitebných / a svatých skutkův*. Obraty *dílem pomordované / dílem ztopené vojsko pohanské; zahnané do svých končin* a *šťastné a potěšitelné jméno předpovídající* jsou zařazené i do postpozitivních přívlastků, poněvadž v postpozici se nachází postupně rozvíjející atribut s jedním členem ze slovesného adjektiva.

Poměrně velké množství několikanásobných přívlastků se skládá ze dvou holých adjektivních atributů (celkem 25), ale nerozvitě bývají i přívlastky s čtyřmi (*proklaté zlořečené / diabelské a zaslepující tibi dabo*) či pěti částmi (*malý subtilný chatrný nepatrný pastýřek David*).

Většina holých několikanásobných přívlastků je složena z jednoho slovesného a minimálně jednoho neslovesného adjektiva. Atributů obsahujících výhradně adjektiva tvořená ze sloves je pouze 5 (např. *řezbovaným a malovaným obrazu*). Nejvíce deverbativních adjektiv v jednom shodném přívlastku nalezneme ve spojení *proklaté zlořečené / diabelské a zaslepující tibi dabo*.

Nejpočetnější jsou takové několikanásobné přívlastky, v nichž je rozvitý jen jeden jejich člen a všechny ostatní (nejčastěji jeden) jsou holé (celkem 34). Atributů, jejichž rozvitým členem je slovesné adjektivum, je 16 (*jmenovaný vysoce učený muž, nesmrtnou a vždy trvajícím památku* ad.).

V kázáních se samozřejmě objevují i několikanásobné přívlastky, které mají dva a více rozvitých členů, představují však přibližně pouhých 15 % z celkového počtu několikanásobných přívlastků. Několik z nich je tvořeno jen slovesnými adjektivy (*dílem pomordované / dílem ztopené vojsko pohanské*), ale častěji se k nim připojují i rozvitá adjektiva neslovesného původu (*onoho jasného na drahých kameních založeného / zlatem dlážděného města*).

Členy přívlastků jsou rozvíjeny různými slovními druhy, mnohdy variantami ukazovacího zájmena *tento* (*této krásné a spanilé růže; tento vonný / mocný a spanilý kvítek*), nejrůznějšími příslovci (*rozličným krásně se zelenajícím stromovím; vyobcovanou znovu ostře znějící kladbou*), rozvitými substantivy (*od slunce nebeského vyvářená a vyčištěná země, mstivým a po krvi svého bližního dychtícím Smrtonošem*) atd.

Samy několikanásobné přívlastky rozvíjejí převážně předmět (celkem 33) a podmět (celkem 18). V pořadí podle početnosti následuje rozvití přívlastku (7), vokativu (4), příslovečného určení místa (3) a příslovečného určení času (1 – *v těchto bídných a bouřlivých časech*).

Jednotlivé členy přívlastku jsou nejčastěji spojeny spojkou *a* (cca 80 % případů). Poměrně čtené je také spojení asyndetické (*vyobcovanou / znovu ostře znějící kladbou*). Ojedinele se vyskytují spojky *však* (*tu slavnou / však na ten čas strašlivou / a na způsob komety s metlou hrozící / hvězdu*), *ale* (*ne nevěřící / ale věřící Tomáš*), *těž* (*krásným těž vonným kvítím osuté zahrady*) ad.

b) postupně rozvíjející

dokonaném časném životě

spívající nebeští duchové

od nich přivedenému zlatoustému učiteli

nepočestně zahrabaná velebná svátost

od předložené pečené ryby

v hanebném pohanstvu postavený český lid

z oslavené obyvatelské hory

skrze anjele boží / opásaný pokojný Tomáš Akvinský
věčné pravdy neuznávající staří předkové
rčená vysoká hora
všelikými rozkošnými / kteréž tento okršlek světa v sobě obsahuje / stvořenými věcmi
bohabojných služebníkův božích
římský vznešený kazatel
horlivý svato prokopští ctitelové
stojící při sobě božské prozřetelnosti
do jedné chladné bliž řeky Sazavy ležící jeskyně
po dokonaném učení literním
dle Senecy přináležejícího života příkladného
v tomto chrámě Páně přítomných mých laskavých pánův posluchačův
staré spasitedlné kázně
z husta mně prokazaných velikých milostí
její k nám vždycky prokázaná mateřská láska
nepohnutedlných v šesterem rozdilu velikosti obsažených hvězd
starožitný kronikář český
horlivý prorok boží Eliáš
na tak mnohou skrze ně nevinně vylitou krev svých poddaných
travičkou se zelenající rozličné polní neb lesní kvítičko
po nezčíslných apoštolských vykonaných horlivých prácech
své mateřské k svému českému lidu prokázané lásky
svou neskončenou práci
mého předsevzatého kvítka
váženou řeč svou
svých zmordovaných dítek
svým horlivým hlásáním
naše nejlaskavější matka (3x, naši laskavé matky 15x, laskavá matka naše 2x, vašemu
laskavému Bohu)
naše vonná konvalinka (naše vonné Liliium)
podivnou moci svou
svými spasitedlnými příklady
naší divotvorné konvalinky
ty své otvirající se oči

(tu) její nám prokázanou lásku
 jeho dobře zachovalou čest
 tvých horlivých ctitelův (jeho horlivou práci)
 jejího mrtvého syna
 mejch vždyckny ponížených služeb
utěšenými slovy svými
 dnešního dne rozveselnému srdci mému
 tehdejší na obloze nebeské trpytící se hvězda
předešlým svým uměním a duměním (předešlý zlý stav)
žádného příležitostného místa
vroucným poutníkům a ctitelům jeho (mnozí vroucní ctitelové)
obětované arcy-biskupské hodnosti
 vysoce osvícený církevní historikus
řvoucí Norbert svatý
 dobře povědomemu Cauffinovi takto mluvícímu

Jak bylo naznačeno v předchozí kapitole, všechny členy postupně rozvíjejícího přívlastku nemusí stát před řídícím substantivem, nýbrž některý z nich může stát i za ním. S tím se setkáme i v analyzovaných kázáních, ačkoli tato pozice není příliš častá; z celkového počtu 78 přívlastků se objevuje u 12 z nich (*bohabojných služebníkův božích, opásaný pokojný Tomáš Akvinský* atd.). Žádný z těchto postpozičně stojících přívlastků nepatří k slovesným adjektivům.

Téměř polovina postupně rozvíjejících přívlastků s jedním členem v postpozici se skládá z přívlastňovacího zájmena (*laskavá matka naše, váženou řeč svou*), které bývá chápáno jako adjektivum v širokém slova smyslu a řadí se tak ke stejnorodému rozvíjení (srov. s. 47).

Postupně rozvíjející přívlastek tvoří obvykle dva členy, z toho většinou jedno slovesné a jedno neslovesné adjektivum. Výhradně ze slovesných adjektiv jsou tvořeny dva atributy, přičemž jeden obsahuje pouze holá adjektiva (*od předložené pečené ryby*) a druhý rozvitá (*nepohnutedlných v šesterem rozdilu velikosti obsažených hvězd*). Největším počtem členů se vyznačuje přívlastek *po nezčíslných apoštolských vykonaných horlivých prácech* se dvěma slovesnými (*vykonaných, horlivých*) a dvěma ostatními adjektivy.

Nejběžnějším druhem rozvíti je spojení substantiva s adjektivním přívlastkem (v *hanebném pohanstvu postavený český lid*), dále příslovce (*nepočestně zahrabaná velebná svátost*) či zájmeno (*tu její nám prokázanou lásku*).

Stejně jako v předchozích skupinách i zde přívlastky nejčastěji rozvíjejí substantiva ve větné platnosti předmětu (celkem 32) a podmětu věty (celkem 16). Hojně jsou rozvíjeny rovněž neshodné přívlastky, stojící převážně za řídicím substantivem (celkem 11 z 14). Tři přívlastky jsou součástí příslovečného určení času (*po dokonáném učení literním* aj.) a dva figurují v příslovečném určení místa (*z oslavené obyvatelské hory, do jedné chladné bliž řeky Sazavy ležící jeskyně*).

4.1.2 Postpozice

4.1.2.1 Holý přívlastek

Procesuální: *světlo hořící, blesk pomíjející, Krystus Pán [...] řkoucí* (s. *Pavel, kněžna Libuše, [matka], [oni]*), *lev řvoucí, anjele sloužící, praporec stkvoucí* (2x), *dceru tancující, modlitby vroucné, města zůstávajícího*

Rezultativní pasivní: *vína a nápoje opojného, nebesa otevřená, smrt prodlouženou, hoře prohlášená, na zámek / Rocca Sicca řečený* (ostrov *Thebaidis*), *pahrbkové stvoření, příbytek učiněný, člověk unavený, [vodnář] vymalovaný, nebe zamračené, k zemi zaslíbené* (2x), *člověk zemdlený*

Rezultativní aktivní: *blesk nestálej, roku předešlého, hora ssedlá*

Vyjadřující neaktuální vykonávání děje: *bdění bedlivého, Janu mlčenlivému, medvědinu mumlavé, víru náležitou, Bohu živému* (3x)

Vyjadřující potenciální zasažení dějem: *skála nepohnutelná, dědictví neporušitelnému, paprskách podivných, věc potěšitelná* (slova)

Kompozita: *Pán Bůh všemohoucí* (22x)

Holé přívlastky, které stojí v postpozici za svým řídicím substantivem, jsou převážně v kontaktním postavení (celkem 59). V distantním postavení se nachází 6 přívlastků, z toho 5 tvořených z procesuálního adjektiva *řkoucí*, které vždy uvádí přímou řeč.

Nejvíce holých přívlastků patří ke kompozitům (celkem 22), které zastupuje jediné adjektivum *všemohoucí*, jež se pojí jen se substantivem *Pán Bůh*, které se 7x vyskytuje ve funkci předmětu a 15x ve funkci podmětu. Druhou pozici obsadila adjektiva rezultativní pasivní a procesuální (obě skupiny mají celkem 14 zástupců z řad přívlastků).

Na rozdíl od přívlastků v antepozici zde převládají atributy, jež blíže určují podmět věty (celkem 32) a jindy převažující přívlastky rozvíjející předmět jsou až na druhém místě (celkem 23). V nepatrném množství se také objevují přívlastky, které figurují v příslovečném určení místa (4), přísudku (3), neshodném přívlastku (2) a příslovečném určení času (1 – *roku předešlého*).

Podobně jako u holých přívlastků v antepozici najdeme v kázáních taktéž takové atributy ze slovesných adjektiv, které rozvíjejí substantivum, jež je dále rozvito neshodným přívlastkem:

lásku k Bohu hořící

kostel s. Michala arch-anjela založený

tato slova psaná

papršlkama podivnýmá učení svého

Co se týče postavení vzhledem k řídicímu substantivu, polovina slovesných adjektiv je v kontaktním postavení a druhá polovina v distantním. V případě distantního postavení se na pozici mezi slovesným adjektivem a řídicím substantivem vždy nachází neshodný přívlastek. Stojí-li neshodný atribut až za spojením slovesného adjektiva s řídicím substantivem, bývá rozvítý dalším adjektivním přívlastkem (*papršlkama podivnýmá učení svého*).

4.1.2.2 Rozvítý přívlastek

A. Nestejnorodě

Procesuální: *mne o Lidmile dokazujícího, znamená lva [...] náramně na zemské věci horkostí svou dorážející, kometa v povětrnostní krajině hořící, pocestnému / když letního času v vedře a horku cestou jdoucí, kazatel přísně kárající hříšníka, říši v víře krystové klesající, člověka i ten nejlepší zrak majícího (mnohého / dosti dobrý / bystrý a čistý zrak majícího; nebe [...] v sobě anjely mající), fundator tohoto svatého místa / milující svatého Jana, krucifix k němu takto mluvící, [matka] navracující se do své milé vlasti, Jindřicha [...] železným pro svou hrdinskou vojanskou sílu nazvaného, ctností*

tomuto jízlivému jedu a nakažlivosti odpirající, duše svatých v nebeském království s svrchovaným Bohem panující, babice [...] obavující se slepoty, nešlechtnostem / jak v duchovním / tak světském stavu panujícím, vdovy v čistotě pozůstávající, holubici sedící [...] na tytlíku, svatí a světice boží věčné slávy s Bohem požívající, duše v způsobu hvězd k nebi se snášející, poselství [...] pláč v radost obracující, hvězdě Kráломocově / velikost okršlku zemského čtrnáctekrát v sobě obsahující, Vratislav v tomto chrámě božím odpočívající (matce [...] zde na tomto svatém místě odpočívající), Aquinas Thomas, paprškama podivným učení svého je podivně osvěčující, ohněm z nebe padajícím, chválách / k convictu pražskému sv. Bartoloměje patřící, svatých v nebeském království věčné slávy požívajících, hvězdáři z postavy a patření světél nebeských / to coby následovati mělo / prorokujícím, kníže pokoje / učením svým anjelským velkou pomoc církvi katolické přinášející, mně o tak milé matce rozmlouvajícího, papršlkové pocházeli / k duchovnímu zdraví a věčně trvajícím životu jedině směřující, tomu [...] uprostřed trojice svaté stojícímu, svíce v temnostech svítící, hvězda 7. dni pořád trvající, hvězd na způsob krásných kamenův se třpytících, pocestný uchylující se k bydlení, tomu [...] slova věčného hlasu na poušti volajícímu, ducha dolu vstupujícího, paprškama těma / které z ust jeho vycházející, kníže pokoje [...] v pokoji vyvádějící duši svou, zatmění Slunce bylo / náhlý mor mnohým zemím vyznamenávající, tomu [...] nejmenší poskvrny jazyka se vzdalujícímu

Rezultativní pasivní: od Boha sobě královskou moc danou, přítele od Boha Smrtonoše chváleného, Krystus. Kterému na tomto místě od s. Jana křtěnému, kvítek / prv na poušti sazavské nikdy nevidaný, slova boží skrze Izaiáše propověděné, Antverpyi kacýřstvem nakaženou, pánu mně přívětivě nakloněnému, hvězdu [...] od Boha nařízenou, studanky (nyní Vosovka nazvané) (poustevník z vrchu Campanských / pro ctnostný život dobrý nazvaný; města Rakovníka / a od rakův tak nazvaného), Lidmila [...] silou božskou a udatností obdařená, krajiny skrze něj na víru Krysta obrácené, [skála] od něho osvícená, nebe ozdobený trojicí nejsvětější, láska oné matky v jednom hrobě s synem svým pohřbená, jiní [...] se ukazují hvězdami jako pokropení po celém těle, vojak / kterýžto v nebezpečnosti pozbytí zraku postavený (posluchačův [...] v rozličných mdlobach / neduhach nemocech a těžkostech postavení), vodou od něho posvěcenou, nebe nad nebesa všechna hvězdnatá povýšené (nebe nad anjely povýšené; nebe nad nebesa všechna hvězdnatá / anjelská / i mučednická povýšené), paprškama sobě od slunce nebeského Krysta propučené, Lidmila [...] k uctění představená, Tomáš [...] přemožený od bratrů, chvála [...] přivlastněná tomu, jenž [...], Petra Štěpána rozeného

z Tejnle, tělo [...] tři léta pod zemí skryté, věc / aniž ne tak slýchanou, důha [...] u poetův Thaumantias řečená, magistrátem v capitolium shromážděným, holubice [...] od okolních sousedův spatřená, mně [...] v umění hvězd slabě študýrovanému, řádek / ze dvouch postraně z jednoho punktu tažených, hvězdu ne jen jedním ale trojnásobným papežským křížem ozdobenou (důha nejkrásnějšími barvami ozdobená), Oldřich [...] od honby své velice unavený, tomu [...] pro věčnou / a slova božího pravdu usmrcenému, užitek pokoje duši a těla vinšovaný, Vratislav [...] za bohabojného a svatého muže [...] vyhlášený, moci v čas potřeby ven vyražené, archanjel Rafael k tobě od Boha vyslaný, kostelův / ke cti největšímu mezi syny ženskými v království vystavených (dům od věčné moudrosti sobě vystavenej), [máteř] od ducha s. vyučená, nebe nad nebesami všemi vyvýšený (Pius [...] předně na stolicí apoštolskou pak i na oblohu nebeskou vyvýšený), ctitelové / na dvě / na tři / na čtyry / pět i více mil od tohoto svatého místa vzdalení, hromadu směřoval / která jeho horkostí zahřítá, tělo [...] kamením a pískem zasypané, příhoda v Písmě svatém zaznamenaná

Rezultativní aktivní: *něco již prvé bývalýho, prorokovi / již dávno před tím v Pánu usnulým, kvítek tento / na poušti a v oudolí sazavském vykvětlý*

Vyjadřující neaktuální vykonávání děje: *pánu mně laskavému, pánům a patronům mně laskavě náchylným, místa příležitostého k odpočinutí, dvoumi planetami nám škodlivými*

Vyjadřující potenciální zasažení dějem: *váhu spravedlnosti / kteráž vždy nepohnutedlna, opat v Milovicích zázrakami jak na živobyті tak po něm podivný, nebe toto viditedlné*

Slovesných adjektiv ve funkci nestejnorodě rozvitého přívlastku je dohromady 105. Nejvíce zastoupenou skupinou jsou adjektiva rezultativní pasivní (celkem 51) a procesuální (celkem 44). Oproti všem předchozím druhům přívlastků zde jednoznačně převládá distantní postavení atributu vzhledem k řídicímu jménu; jinak běžné kontaktní postavení nalezneme u čtyř výrazů (*holubice sedící, pocestný uchylující se, nebe ozdobený, místa příležitostého*).

Přestože u většiny druhů adjektiv počet atributů rozvíjejících podmět převyšuje množství přívlastků blíže určujících předmět, v konečném důsledku je více atributů, jejichž řídicí jméno má funkci předmětu (celkem 53, podmět – 42). Kromě těchto základních větněčlenských platností se setkáme rovněž s řídicími jmény, které jsou součástí slovesně jmenného přísudku (celkem 5), neshodného přívlastku (celkem 3) či příslovečného určení místa (celkem 2).

Dominujícím jménem nebývá jen substantivum, ale také zájmeno osobní (*mne, mně*; jsou vždy ve funkci předmětu) nebo neurčité (*něco již prvé bývalýho* = podmět). V tomto ohledu jsou postponované přívlastky s nestejnorodým rozvitím ojedinelé, poněvadž v jiných skupinách jsou řídicími členy toliko substantiva.

A. Stejnorodě

a) několikanásobný

srdce své [...] ne jenom měl raněné / prostřelené

ducha sstupujícího a zůstávajícího

říše polepšená / napravená / ano celá nová stvořená

voči naše bělmem hříchu zaslepené a potážené

lid od pohanův tak soužený a trápený

nebe pravé a nad všemi nebesami povýšené (5x)

člověku pocestnému / a obzvláště unavenému

jménu nejsvětějším / a sobě nejhroznějším

dítě [...] zůřivý a nepokojný

dítě vtipný a učený

konvalinka / někdy okolo Léta Páně 1000. mezi polma chotounským / blíž královského krajského města Kouříma štěstěně vzešlá / nasledovně ale na horách / pustinách a oudolích Sazavských samochťíc přesazená / a až dosavade libeznou vůní divův a zázrakův ze sebe vydávající

kacíře pošlapané / pod nohami jeho ponížené

[Jan Křtitel] veliký před Pánem / a Duchem svatým naplněný

arci-biskup pražský / nezčislými divy ozdobený a naplněný

kvítek tedy Lilium oudolní aneb konvalinka nazvaný / oudolí sazavském někdy vykvětlý / a až posavade mnohými divy a zázraky květoucí

kvítek / někdy sice mezi polma chotounským / blíž královského města Kouříma vzešly / nasledovně ale na těchto horách / oudolích a pustinách sazavských přesazení a vykvětlý / a až do dnešního dne libeznou vůní rozličných divův a zázrakův / všelikých milosti ctitelům a milovníkům svým ze sebe vydávající / Lilium Convallium, Lilium oudolní/ aneb Konvalinka nazvaný

růži netak vimalovanou / jako tak říkáje vštípenou

hada d'ábla / v rozličném způsobu a tvářnosti se ukazujícího / a sebe jizlivou a jedovatou ošemetnosti svou pokoušejícího

syn vlastní neb zaslíbený
 květ přirozený neb udělaný
 dva kvítky jeden přirozený / a druhý udělaný
 v těch největších mdlobách člověka postaveného a omdlevajícího
 Krysta Pána zástupům kázajícího na poušti / a krmícího
 bylinou všeliké neduhy hojící a uzdravující
 ctitelové [...] od daleké cesty zemdení a unavení
 oči naše bělmem a mrakotami hříchův [...] zakalené a potazené
 oko duše vaše nešlechtné / a bělmem hříchu nepravosti potazené a zaslepené
 d'ábla [...] již svázaného a ukovaného
 hvězda / ne jakákoliv nýbrž velice vzáctná / velice vyvýšená
 svaté Lidmily / která netoliko od české Sibily Libuše předpověděná / ale taky skrze
 posloupnost knížetceho rodu svaté Lidmily skutkem dokázaná
 hadův [...] tak uvázaného / a dobře sešlehaného
 [kníže Oldřich] žizní omdlevající a prahnoucí
 tomu [...] jako sloup nejstálejšímu na skále jenž Krystus jest / utvrzenému
 v tvrzi Tětín řečený / a od Čechův starých / Tetha nazvaný
 nebe nové [...] a anjelami ozdobený [...] nezčislnými paparškami okrášlený / nad
 nebesa povýšený
 svatý Prokop [...] v libezném a vonném kvítku konvalinkovém obětovaný / a v sprostém
 kázání předstávený
 tomu [...] nejvyššímu / v životě matky posvěcenému [...] nejmenšímu [...]
 nejpřednějšímu
 Tomáš [...] jak zločinec svázaný / s násilím ukrutným z oděvu zedraný / hladem a
 s nevypravitedlnou hannou zlehčený / v tmavý žalář uvržený
 svatá Lidmila [...] ačkoli zahnaná / a na poušti v tetinském zámku bydlící
 nebe [...] pobožně přednešený / a nejponiženěj obětovaný
 chrámem / spolu s poustevnickým příbytkem ozdobený / a svatého Jana Křtitele rčený
 štěstí a potěšitedlné jméno předpovídající / že [...]

Postpozitivních několikanásobných přívlastků se v analyzovaných kázáních
 nachází celkem 46. Poměr mezi atributy rozvíjejícími podmět a předmět je vcelku
 vyrovnaný: 19 přívlastků rozvíjí podmět a 20 předmět věty. Zbylé přívlastky jsou
 součástí přísudku (celkem 5), vokativu (1 – *nebe nové [...] anjelami ozdobený [...] nad*

nebesa povýšený) či příslovečného určení místa (1 – v *tvrzi Tětin řečený / a od Čechův starých / Tetha nazvaný*).

Několikanásobných přívlastků, jejichž všechny členy jsou holé, najdeme pouhých 7, z toho 3 přívlastky složené výlučně ze slovesných adjektiv (*raněné / prostřelené, sstupujícího a zůstávajícího, svázaného a ukovaného*). U ostatních přívlastků je rozvitý jeden člen (*nebe pravé a nad všemi nebesami povýšené*), popř. dva (*velice vzáctná / velice vyvýšená*) a více členů (*šťiastně vzešlá [...] samochtíc přesazená [...] ze sebe vydávající*). Velmi často se objevuje rozvití, které se vztahuje zároveň ke dvěma přívlastkům: *lid od pohanův tak soužený a trápený, žízni omdlevající a prahnoucí*.

Ze slovních druhů, jež rozvíjejí několikanásobné přívlastky, převládají substantiva (*zástupům kázajícího na poušti / a krmicího, bělmem hříchu nepravosti potažené a zaslepené*), avšak setkáme se i s příslovci (*dobře sešlehaného*) či zájmeny (*nejsvětějším / a sobě nejhroznějším*).

Přibližně 65 % všech přívlastků je propojeno spojkou *a* (*postaveného a omdlevajícího, zakalené a potažené*). Z ostatních spojek můžeme narazit na *neb* (*květ přirozený neb udělaný*), eventuálně *ale* (*předpověděná / ale taky [...] skutkem dokázaná*). Běžnější je však asyndetické spojení (cca 13%): *raněné / prostřelené, nezčíslnými paprškami okrášlený / nad nebesa povýšený*.

Tato skupina je bohatá na obširné přívlastky, v nichž se uplatňují i čtyři slovesná adjektiva najednou: např. *jak zločinec svázaný / s násilím ukrutným z oděvu zedraný / hladem a s nevypravitedlnou hannou zlehčený / v tmavý žalář uvržený*.

b) postupně rozvíjející

našemu nebi viditedlnému

k němu své oči otevřené

syna jejího již na marách ležícího

tmy noční tělu škodlivé

dům tvůj Pompeje, tak podivným papršky slunce nebeského osvícený

dům tvůj řádu tvého svatého / tak podivným papršky nebeského slunce osvícený

ze všech stran víra krystová rozšířená

světlo vzešlo pravé víry krystové samo-spasytedlné

řeč tato má v pokojném knížeti anjelským doktoru / v vevší mé poníženosti složená

srdce vaše omdlevající

užitky od nich hojně pozemským věcem sloužící
ona strašlivá slova u sv. Lukáše zaznamenané
modly stříbrné po svých pohanských rodičích pozůstalé
veliká chvála ustmi nepochybitedlné pravdy přednešená
svého milého Izáka nalezeného mezi trním
temnosti kacířské duši o spasení věčné uvádějící
svaté duše za pomstu žádající
mýmu českému katolickému lidu v tolikerym soužení a trápení postavenému
to malé děťátko od tak laskavé matky pocházející
pohanský český národ proti církvi svaté katolické sočící
nebeskému hospodáři rozsivajícimu dobré semeno
moře shromážděné, pocházející od moudrosti
svaté ústa mlčenlivosti / dokazující
její svatá krev z ní chlípící
její svatá krev [...] do tvrdého kamene vpitá
pastýř dobrotivý! světlo očím [...] pomoc nuzným otcovský udělující
dobře povědomemu Cauffinovi takto mluvícimu
skušnému Cauffinovi takto mluvícimu
laskavý Tomáš tmy smrti odhánějící
královskou moc / danou sobě od toho
svým pláčem k modlitbě připojeným
Karla V. v tolika bojích nepřemoženého
Norbert svatý / roku lonského ve lvu vyobrazený
Norbert svatý / letos mocí boží pro své nezčíslné ctnosti v nebe nové obrácený
náměstka krystového řeč mou dokonávajícího
svatý Jan [...] božskými slovy posilněný
svatého Jana Silencyárya neb Mlčenlivého
Tomáš Akvínský / štěstí přinášející
Norbert svatý [...] tebou a všemi mocmi nebeskými ozdobený
Tomáš Akvínský [...] v starým městě pražským představený
Jana Zlatoustého řkoucího
Svatou Lidmilu láskou mateřskou k vám hořící
Svatá Lidmila [...] nyní po své smrti zde v hrobě odpočívající
S. Pius V. [...] předně na svat. stolici papežskou / pak i na oblohu nebeskou pozdvížený

Postupně rozvíjející přívlastky, v nichž je slovesné adjektivum v pozici za řídicím substantivem, jsou velmi vyrovnané jak z hlediska větného členu, který rozvíjejí, tak z hlediska postavení členů přívlastku. Z celkového počtu 44 atributů má 20 z nich oba členy umístěné až za řídicím substantivem. U 19 přívlastků se jeden člen nachází před substantivem (u tří atributů jde o slovesné adjektivum) a druhý (pokaždé slovesné adjektivum) za ním. Ve 4 případech se před řídicím substantivem nacházejí 2 členy ze 3 a jedno zastoupení má i atribut, jehož 3 členy stojí před řídicím substantivem a zbylý jeden za ním (*mýmu českému katolickému lidu [...] postavenému*).

Substantiva, jež přívlastky rozvíjejí, jsou většinou ve větněčlenské platnosti předmětu (celkem 21) nebo podmětu (celkem 20). Dvakrát jsou ve funkci neshodného přívlastku a jednou jsou součástí slovesně jmenného přísudku (*moře shromážděné, pocházející od moudrosti*).

Postupně rozvíjející přívlastky mají zpravidla dva členy. Čtyřikrát narazíme na takové atributy, které se skládají jen ze slovesných adjektiv (*strašlivá slova u sv. Lukáše zaznamenané; moře shromážděné, pocházející; povědomému Cauffinovi takto mluvícímu; laskavý Tomáš tmy smrti odhánějící*). Nejpočetnějším přívlastkem je: *mýmu českému katolickému lidu v tolikerym soužení a trápení postavenému*.

4.1.3 Shrnutí

Pro adjektivní shodný přívlastek je typické, že stojí v antepozici, tzn. před svým řídicím jménem. Nejinak tomu bylo i ve starší češtině, což dokazují i námi analyzovaná kázání. Podíl přívlastků stojících v antepozici (59 %) mírně převažuje nad přívlastky s postpozitivními členy (41 %). Je však třeba zdůraznit, že jsme sledovali pozici těch členů přívlastku, které jsou tvořeny slovesnými adjektivy a podle nich jsme jednotlivé atributy řadili do třídy antepozice / postpozice. V několika případech se přívlastky prolínaly více skupinami: kupříkladu obrat *dobře povědomému Cauffinovi takto mluvícímu* jsme uvedli u postupně rozvíjejícího přívlastku jak v antepozici, tak v postpozici, neboť první slovesné adjektivum je umístěno před řídicím substantivem a druhé za ním.

Holý přívlastek je jednoznačně četnější v antepozici. Takovýchto atributů se v kázáních vyskytuje 152, zatímco holých přívlastků v postpozici je jen 69, tj. o

polovinu méně. Podobná situace by měla nastat i u několikanásobného přívlastku, jenž by měl stát „*před svým substantivem celý, jako celek, protože každý jeho člen patří k němu přímo*“ (Trávníček, 1949, s. 348). Analyzovaná kázání tomuto modelu vsutku odpovídají, neboť počet několikanásobných přívlastků v antepozici (celkem 66) převyšuje množství těch, které stojí v postpozici (46).

Rovněž u postupně rozvíjejících přívlastků je častější postavení slovesných adjektiv před řídícím substantivem. Ze všech 122 postupně rozvíjejících přívlastků stojí v antepozici 81 členů sestavených z deverbálních adjektiv. Jsou-li jednotlivé členy přívlastku nespojitě, stojí slovesné adjektivum většinou až za substantivem. Pokud je umístěno před řídícím substantivem a zbylý člen stojí v postpozici, jedná se většinou o přívlastňovací zájmena (svou, naše, jeho atd.), ačkoli „*jako formální výrazy by měla být zpravidla před svými jmény*“ (Bečka, 1932, s. 141). Postpozice takovýchto výrazů je však pro starou češtinu typická.

Jedinou třídou atributů, v nichž postpozice převažuje nad jinak běžnější antepozicí, jsou nestejnorodě rozvitě přívlastky. V postpozici stojí 105 slovesných adjektiv rozvitých nestejnoroděm větným členem, kdežto v antepozici je jich pouze 84. Nestejnorodě rozvitě přívlastky jsou zajímavé také z hlediska vzdálenosti mezi atributem a dominujícím jménem. Adjektiva v antepozici jsou v deseti případech v distantním postavení, které je v postpozitivních přívlastcích uplatňováno téměř důsledně (pouhé 4 atributy ze 105 jsou v kontaktním postavení). V současné češtině přívlastek zpravidla stojí těsně u řídícího substantiva, ale staročeský slovosled byl mnohem volnější, takže „*v starší češtině mohl býti přívlastek oddělen od svého jména jiným slovem. Na tento usus jistě měla vliv latina středověkých spisovatelů*“ (Bečka, 1932, s. 142).

Jestliže se přívlastek vztahuje k více než jednomu slovu, bývá převážně v antepozici (např. *nenadálého s nim se shledání a natrefení*), méně často v postpozici (*svatí a svěťice boží věčné slávy s Bohem požívající aj.*).

Co se týče četnosti druhů slovesných adjektiv ve funkci přívlastku, na prvních třech místech se pravidelně objevují adjektiva rezultativní pasivní, procesuální a vyjadřující neaktuální vykonávání děje. Tato skutečnost není nikterak překvapivá, poněvadž tyto druhy adjektiv se v kázáních objevovaly nejčastěji.

Všechny přívlastky rozvíjejí především předmět a podmět věty. S výjimkou holých přívlastků v postpozici je u všech tříd atributů pokaždé nejčetnější rozvíjení předmětu (celkem 305) a na druhé pozici je rozvíjení podmětu (celkem 207).

Nejvyváženější poměr mezi těmito dvěma rozvitími je u přívlasků v postpozici, kde rozdíl mezi rozvíjením podmětu a předmětu činí pouhých 5 přívlasků.

4.2 SLOVESNÁ ADJEKTIVA VE FUNKCI PŘÍSUDKU

Deverbální adjektiva se mohou kromě přívlastků objevovat také jako nominální část slovesně jmenného přísudku. Jmenný přísudek může být s podmětem propojen tzv. sponou, potom jde o *přísudek jmenný se sponou*, nebo je vyjádřen pouze jménem a nazývá se *jmenný přísudek beze spony*. Slovesná adjektiva, která se v námi analyzovaných kázáních objevovala, byla součástí toliko přísudku jmenného se sponou. Jejich spojení je pokládáno za jediný větný člen, který se skládá ze dvou nebo více slov.

Sponou je obvykle sloveso *být / bývat*, ale úlohu spony mají i slovesa jako *zůstat, mít, moci* atd. Podle toho, s kterým sponovým slovesem je slovesné adjektivum s podmětem spojeno, budeme excerpované přísudky rozdělovat. Druhotné členění bude založeno na času, který je přísudkem vyjádřen.

4.2.1 Příkladky se sponou být, bývat

4.2.1.1 Čas minulý

krále franckého / který [...] tak pohnutý byl

aby jemu královská koruna na hlavu stavená byla

spasiteli svému / který [...] v pleny od své nejmilejší matky Marie obvinutý byl

této libezné konvalinky vůně tím silnější a pronikavější byla

anjelskou ctnost, která jemu přistvořená nebyla

Smrtonoš byl poražený

aby [...] bludná Aujspurská Confesi uvedená byla

ta nevinně vylitá krev od samého Boha pomstěná byla

žádnému z lidí tak slavně a důstojně jméno vložené nebylo

truchlivé poselství přinešené bylo

2 umrlý vskříšení a uzdravení byli

kostel svatého Jiří na hradě Pražském / jenž od jejího syna Vratislava vystavený byl / shořel / a zbořený byl

jeho pohrůžky nehrubě platné byli

coby tobě platné bylo byť ty (2x)

rod od samé Drahomíry [...] skažený byl

aby další zkáza a záhuba lidu křesťanského přestala / a přetržená byla
 oznámiti hodovníkům / aby [...] / hrubě rozpustili nebyli
 u svého syna tak jak žádala / pochovaná byla
pochovaná sice byla svatá Lidmila
 aby trpělivý byl [...] žádávala
 aby trpělivý byl / laskavě napomínal
 to její volání [...] prodlené nebylo
 hvězda [...] byla křížem znamenáná
byla slávou svatých okrášlená duše
vyjevená byla mocí slunce tohoto v Antverpyi nepočestně zahrabaná velebná svátost
 to samé jméno strašlivé bylo
hrozný tehdáž a strašlivý byl králemoc
 zem byla prázdná, a temnostmi zakrytá
 studnice [...] zakrytá byla
 láskou / s kterou mučedlníci svatí k Bohu zapálení byli
 dveře [...] otevřené byli (2x)
 její tělo [...] nalezené bylo
 kříž [...] byl ozdobený hvězdami
učiněná jsem byla / abych
 až by jste [...] osvíceni byli
 kdyby takový Tomášové nyní živi byli
 chrám Páně Tejský léta 898 byl vystavený
 kostel svatého Jiří [...] vystavený byl
 [hvězda] na čas toliko skrytá byla
 Bořivoj [...] pokřtěný byl
 svatá Lidmila [...] pokřtěná byla (2x)
 Lidmila vší ctností a svátostí byla obdařená
 on prorockým duchem obdařený byl
 Lidmila pohřbená byla
 hvězdu která [...] spatřená byla
 když na ní spatřená byla pouhá nevinnost / hluboká poníženost / [...]

z toho zbořeníště spatřené byli vystupující světla
 sám Bůh všemohoucí velice byl k vdovám nakloněný
 čím více on [...] byl trápený / tím více

*na kterém bylo vymalované město a dvě panny po stranách
 Slunce [...] postavené bylo
 Lidmila jináče od Čechův Slavibora nazvaná byla
 svatý Jan Křtitel [...] velikým před Pánem nazvaný byl
 hvězd / které [...] stvořené byli
 jeho hvězd vlastních / které s ním stvořené byly
 aby učili a učení byli
 ten který ne jen učil a učení byl
 Jan v tom podivný byl, že
 Adam [...] z červené země jest byl stvořený
 [byl] zhotovený a slitý obraz
 Mojžíš víceji nežli tisíc let umrlým byl
 bejvali nazvaný jména*

Již na první pohled je zřejmé, že čeština doby barokní byla ovlivněná latinskou syntaxí, a proto stálo sloveso převážně až na konci větného celku. Tato tendence se plně uplatnila v 16. a 17. století, ale v některých památkách se projevuje již dříve (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 372).

Slovesem, které se na konci věty objevovalo, je nejčastěji spona *být*, v minulém čase ve tvaru *byl/a/o/i/y*. Před ním se vždy vyskytuje slovesné adjektivum, které je až na jednu výjimku (*Mojžíš víceji nežli tisíc let **umrlým** byl*) ve formě nominativu (např. *vystavený byl, nazvaná byla*).

Sponové sloveso a deverbativní adjektivum jsou většinou v kontaktním postavení (cca 86 %), ale setkáme se taktéž s přísudky, jejichž jednotlivé členy jsou od sebe odděleny jedním i více slovy (*pochovaná sice byla, byla slávou svatých okrášlená* ad.). Stane-li se tak, spona obvykle předchází nominální části přísudku (*byl k vdovám nakloněný*).

Celkem 65 přísudků se objevuje se sponovým slovesem *být* a jeden se slovesem *bývat* (*bejvali nazvaný jména*). U spojení *zhotovený a slitý obraz* spona není vyjádřena, avšak kontext věty naznačuje, že elipsou je sloveso *byl* (*tu Modlu zlatou / která Krosína se jmenovala / a kterou ona předešlé za svého Boha uznávala / zlámati a rozpustiti poručila / z které potomně dlé svědectví Balbína zhotovený a slitý Obraz Staro-Boleslavské Rodičky Boží Marye*).

Deverbální adjektiva, jež jsou součástí jmenného přísudku se sponou z minulého času slovesa *být*, náleží ke třem druhům adjektiv. Nejpočetnější jsou rezultativní pasivní adjektiva (celkem 54), za nimiž následují adjektiva vyjadřující neaktuální vykonávání děje (celkem 11) a rezultativní aktivní (celkem 2 – *rozpustilí, umrlým*).

V textech se objevuje 9 několikanásobných jmenných přísudků. 5 z nich má jedinou sponu, jež se vztahuje k oběma slovesným částem přísudku (*silnější a pronikavější byla* aj.). Další 3 se skládají z *l*-ového přičestí a sponově jmenného přísudku vyjádřeného slovesným adjektivem (*aby učili a učení byli, ne jen učil a učený byl, přestala / a přetržená byla*). Poslední několikanásobný přísudek má celkem 3 členy (*vystavený byl / shořel / a zbořený byl*). U 4 několikanásobných přísudků jsou oba členy tvořeny slovesnými adjektivy (*hrozný tehdáž a strašlivý byl* apod.).

Několikanásobný nemusí být jenom přísudek, ale také podmět věty, který je dvakrát dvojnásobný (*město a dvě panny; zkáza a záhuba*) a jednou má dokonce 7 členů (*pouhá nevinnost / hluboká poníženost / dokonalá pobožnost / veliká k chudým štědrotá, vroucná jak k Bohu tak k bližnímu láska / stálá víra / a silná v Bohu naděje*).

Kromě prostého minulého času jsme v kázáních našli rovněž předminulý čas, tzv. plusquamperfektum, a to přísudek *jest byl stvořený*. Slovosled je zde zčásti přeházený, neboť obvyklý tvar by byl: *byl jest stvořený*.

4.2.1.2 Čas přítomný

slunce na znamení lva jest nejpálčivější

tato veliká věc mně nemožná jest

toto jméno [...] jest od Boha složené / od Anjela vyhlášené / z nebe přinešené / od otce slyšané / od matěře prorokované

uzdravení / a od neduhův vašich ulehčení jste

Vlašská země [...] že matomechánskou chamovinou nejste zatopený

jsou tak stálý a upevnění

franské království [...] kalvínským jedem napuštěné a porušené nejsou

samotně svítiti marné jest

ten samý marný jest

nebud' tak v tom smyslu zatvrzelej

někteří [...] jsou znamenání hvězdou na čele

*tak jest prozřetelný / štědrý a milosrdný Pán Bůh všemohoucí
litera A [...] svatému Janu nejlépeji zjevená jest
věčná na obloze nebeské stálost a neporušitelnost dolejšímu světu od církve svaté
v nově jest vyjevená
blahoslavený jest dům tvůj (2x)
ustanovene jsou
nařízené a ustanovené jest
kosti mého syna [...] složené jsou
jest tehdy Norbert svatý [...] deštěm / duhou ozdobený
jestliže orloje proto jest povýšená nad ostatní nebesa
Norbert svatý ne jen jest nebe pravdivé / nové / nebes nebe učiněný / ale i nebe nade
všemi nebesami s svým svatým řádem jest povýšený
povýšená jest sláva jeho nade všechna nebesa
povýšená jest sláva tvá ó Norberte!
povýšená jest sláva tvá nad nebesa (2x)
také sláva jest povýšená ve všech nebesích ostatních
sláva Norberta svatého jest povýšená
Norbert svatý [...] povýšený jest v nebesích [...] povýšený v nebesích Smrtonoše
jest povýšená sláva Norberta svatého
sláva jeho jest nad mučedníky povýšená
slova vaše [...] učiněné jsou
Písma svatého doktorem učiněný kníže pokojný jest
pod'te všichni který unavení jste
svatí a světice boží / dlé těla toliko mrtví / dlé duše ale na věky živí jsou
duše svatých a světic božích neumírají / ale na věky živé jsou
vzdálená jest všecka pokuta
první oltář vystavený jest
jemu zde dům Páně vystavený jest
pozdvížená jest sláva nad všechna nebesa
pozdvížená jest sláva tvá nad nebesa
Krystus vícej k vdovám náchylný je
ještě krásnější věci jsou skryté
každé svaté místo k prosbám a žádostem [...] nařízené a ustanovené jest
sladkost / dobrota / [...] vždy jest přednější / a nakloněnější nežli [...]*

nebe založené jest
nebe jest založené
kdo jest medle v bdění bedlivější / a v bedlivosti bdělejší
na tomto vyšším místě jsem postavený
Králomoc [...] postavený jest
necht' jsi v stavu jakémkoli postavený
v žalosti postavení jste / milí křesťané
těch / které jsou patrnější
Norbert svatý jest proměněný v nebe nové
kterému jsi stvořený
ty jsi předně posvěcená jednomu a trojímu Bohu
jsi od samého spasitele ještě v životě matere posvěcený
hora boží [...] posvěcená jest
kříž který obyčejně z dvou dřev bývá spojený
malomocní očištění bývají
velikost každé duše vážená bývá
Norbert svatý [...] nikdy bez žluče a pelunky nebývá nasycený
jiné hvězdy v nově bývají rozsvícený
nebe zamračené ne jen bývá

Slovesně jmenných přísudků se sponou v přítomném čase je přesně 64. Častěji než u minulého času stojí slovesné adjektivum až za sponovým slovesem (celkem 29x). Opět převažuje kontaktní postavení mezi slovesnou a jmennou částí přísudku (přibližně 80 %). Stejně je také to, že v distantním postavení většinou sponové sloveso předchází slovesnému adjektivu; pouze 2 z 12 distantních přísudků mají opačné pořadí (*učiněný kníže pokojný jest, zamračené ne jen bývá*).

Nejpčetnějším druhem slovesných adjektiv, která tvoří přísudek v přítomném čase, jsou rezultativní pasivní adjektiva (celkem 51). Dalšími jsou adjektiva vyjadřující neaktuální vykonávání děje (celkem 5), vyjadřující potenciální zasažení dějem (celkem 5), rezultativní aktivní (celkem 2) a kompozita (2x *blahoslavený jest*).

V poměru k celkovému množství slovesně jmenných přísudků je počet několikanásobných přísudků (= 14) vyšší než v předchozí skupině. 11 přísudků obsahuje pouze jedno sponové sloveso, které rozvíjí všechny členy přísudku. Nejvíce složek má přísudek, který je zároveň nejbohatší na slovesná adjektiva: *toto jméno [...]*

jest od Boha složené / od Anjela vyhlášené / z nebe přinešené / od otce slyšané / od mateře prorokované. Oba členy složené z deverbálních adjektiv má 7 přísudků (např. *nařízené a ustanovené jest; mrtví / dlé duše ale na věky živí jsou*).

V počtu několikanásobných podmětů se tato skupina přísudků shoduje s předchozí. 2 podmíněty jsou také dvojnásobné (*stálost a neporušitelnost, svatí a světice boží*), třetí je čtyřčlenný (*sladkost / dobrota / láska a smilování božské*). Zvýšil se však počet přívlastků s variantní sponou *bývat*, která se zde vyskytuje ve tvarech *ne/bývá* (celkem 4x) a *bývají* (celkem 2x).

4.2.1.3 Čas budoucí

kvítek tento [...] na světlo veřejné vynešený a vidáný bude
oči mé také budou otevřené
tenkrát naplněná bude ta božská přípověď
bude zůřivý a nepokojný
budešli trpělivý

Slovesně jmenných přísudků v budoucím čase je očividně nejméně; v kázáních se objevilo pouze 5 takovýchto přísudků. 3 nominální části přísudku patří k rezultativním pasivním adjektivům (první 3) a 2 k adjektivům vyjadřujícím neaktuální vykonávání děje. Všechny přísudky jsou v kontaktním postavení.

Sponové sloveso, jímž je pokaždé tvar budoucího času slovesa *být*, je z větší části před deverbálním adjektivem. 2 přísudky jsou několikanásobné, jeden s oběma jmennými částmi (*vynešený a vidáný bude*), druhý s jedním členem neslovesného původu (*bude zůřivý a nepokojný*).

4.2.2 Ostatní spony

Bůh všemohoucí chce / a musí prošený býti
pohanstvo z celého království vykořeněné / a skažené zůstalo
říže [...] v též rozmanité vůni nezmněnitelná pozůstává
aby její mateřská láska v něm toliko s tělem jejím pochovaná a pohřbená zůstala
osvícená býti žádejte
posilněná býti žádá

Norbert svatý nemusel býti ozdobený
prostranná bibliotheca, mohla by bejt naplněná
ty slova taky vám přivlastněné býti mohou
abyste [...] občerstvení a posilnění býti mohli
přirovnaná býti může
pravdivěji býti mohl přirovnaný
srdce býti mohlo osvícené a připravené
Drahomíry / která v pravdě nazvaná býti může Drahomíra
každá duše / pokudž málo miluje / malá nazvaná býti může
jmenovaná býti může královská koule
jak tehdy ta naše krásná jasná velkomocná hvězda má býti jmenovaná?
vdova opravdová nazvaná býti má

S výjimkou přísudku v též rozmanité vůni nezměnitelná pozůstává, jehož nominální část patří k adjektivům vyjadřujícím neaktuální vykonávání děje, náleží všech zbylých 16 přísudků k rezultativním pasivním adjektivům.

Ve funkci spony se zde nejčastěji uplatňují modální slovesa (*chce, ne/musí být, mohla by být, mohou být, má být*). Dále se objevují fázová slovesa *zůstal* a *pozůstává* a výraz *žádejte/žádá býti*, které má v textu význam ‘přát’, jenž je v současné češtině vnímán jako zastaralý.

Slovosled spojení modálního slovesa *moci* a infinitivu slovesa *být* je stabilní. Na prvním místě stojí infinitiv a na druhém modální sloveso. Proměnlivé je však postavení slovesného adjektiva. Ponejvíce stojí před ostatními členy přísudku (6x), ale může stát i za nimi (2x).

Zcela nepravidelný je slovosled u přísudků s modálním slovesem *mít*. V prvním případě je pořadí *má – býti – slovesné adjektivum (jmenovaná)*, ve druhém *slovesné adjektivum (nazvaná) – býti – má*. Z této nesouměrnosti však z důvodu množstevně omezených dokladů nelze vyvozovat obecné závěry.

Taktéž přísudky s posledními modálními slovesy nejsou z hlediska pořádku slov jednotné. Stálé místo mají slovesa *chtít* a *ne/muset*, která se v přísudku objevují jako první. Následuje buď slovesné adjektivum (*chce / a musí prošený býti*), nebo je před ním ještě infinitiv pomocného slovesa (*nemusel býti ozdobený*).

Fázová slovesa stojí vždy na konci celého přísudku a předchází jim slovesné adjektivum (*vykořeněné / a skazeň zůstalo; nezmněitědná pozůstává; pochovaná a pohřbená zůstala*).

Několikanásobně přísudky mohou mít znásobená jednak slovesa ve funkci spony (*chce / a musí prošený býti*), jednak deverbální adjektiva coby jmenňou část přísudku (celkem 5x; např. *býti mohlo osvíceně a připraveně*).

4.2.3 Přechodník

Slovesná adjektiva figurují v textu též ve spojení s přechodníkem v trpném rodě, který je tvořen tvarem přítomného přechodníku slovesa *být* a slovesným adjektivem.

jsa ještě mhou smrtedlnosti / mrákotou porušitedlnosti obkličený

vyučená jsa

hvězd / které v dolejší ještě živelní krajině zapálené jsouce

živý jsa usmrcuje, mrtvý uzdravuje

ta která osiřelá jsouce ctnostné a šlechetné živobyť vede

Z 5 přechodníkových vazeb se jedna vyskytuje v distantním postavení. Jde o prvně uvedený úryvek (*jsa [...] obkličený*), který je zároveň jediným přechodníkem, u něž tvar slovesa *být* předchází slovesnému adjektivu. Druhy adjektiv, které se spojují s přechodníky, jsou poměrně různorodé. Kromě rezultativních pasivních adjektiv (první 3 příklady) se objevují i adjektiva rezultativní aktivní (*osiřelá*) a vyjadřující neaktuální vykonávání děje (*živý, mrtvý*).

4.3 SLOVESNÁ ADJEKTIVA VE FUNKCI DOPLŇKU

Doplňek je rozvíjejícím větným členem, který se vztahuje jak ke jménu ve větněčlenské platnosti podmětu či předmětu, tak k přísudku. Formální závislost na jméně jej odlišuje od příslovečného určení, jemuž je významově blízký.

Slovesná adjektiva se v doplňku objevují většinou ve jmenných tvarech, ale v analyzovaných barokních kázáních jsme našli i několik adjektiv ve tvaru složeném:

na svět přišel naplněný

nás k milosti Boží jako laskavá splodila

mnohem laskavější se ukáže k nám

mrtvý byl nešen ven syn matky jediný

Jak vidno, deverbální adjektiva (v dlouhém tvaru) ve funkci doplňku jsou spíše okrajovou záležitostí; jejich počet je ve srovnání s adjektivy v platnosti přívlastku a přísudku zanedbatelný.

Adjektiva v této skupině jsou převážně holá, pouze výraz *laskavý* je rozvitý příslovcem *mnohem*, pojícím se jen s komparativem adjektiv nebo příslovcí. Ostatní adjektiva jsou ve formě pozitivu.

Kromě všudypřítomného druhu rezultativních aktivních adjektiv (*naplněný*) se ve funkci doplňku uplatňují také adjektiva vyjadřující neaktuální vykonávání děje (*laskavý, mrtvý*).

5. ZÁVĚR

Excerpce slovesných adjektiv ze sedmi kázání z doby barokní nám umožnila poznat slovotvornou a syntaktickou rozmanitost deverbálních adjektiv. Před samotnou analýzou jsme krátce pojednali o českém baroku a kazatelství, abychom získali přehled o období, v němž daná kázání vznikla. Následovala obecná charakteristika slovesných adjektiv, na níž navázal průřez odbornými publikacemi, které se slovesnými adjektivy zabývaly. Jednou z nich byla *Příruční mluvnice češtiny* (2012), z jejíž klasifikace jsme vycházeli v další části práce.

Jednotlivá deverbální adjektiva jsme rozčlenili do skupin podle způsobu jejich tvoření, čímž vzniklo 8 kategorií: adjektiva procesuální, rezultativní pasivní, rezultativní aktivní, vyjadřující neaktuální vykonávání děje, vyjadřující potenciální zasažení dějem, účelová, ostatní a kompozita. U každé třídy adjektiv jsme nejprve uvedli jejich typické rysy, načež jsme vypsali excerpané příklady pod slovotvorné sufixy, jimiž se tvoří.

Nejvíce dokladů jednoznačně patří k rezultativním pasivním adjektivům. 193 různých adjektiv je odvozeno z příčestí trpného *n*-ového a 14 z příčestí *t*-ového, což dohromady představuje 207 adjektiv. Budeme-li počítat veškeré výskyty těchto adjektiv, dostaneme se až k číslu 465, což tvoří polovinu všech nalezených slovesných adjektiv. Na druhém místě jsou procesuální adjektiva, kterých se v kázáních objevuje 97. Další třídy adjektiv mají v porovnání s prvními dvěma skupinami nízký počet zástupců: adjektiva vyjadřující neaktuální vykonávání děje 32, rezultativní aktivní 30, vyjadřující potenciální zasažení dějem 23, kompozita 12, ostatní 5, účelová 1.

Vysoký počet adjektiv rezultativních pasivních a procesuálních není nikterak překvapivý, neboť participia *nt*-ová a pasivní se paradigmaticky adjektivizují již ve staroslověně (Šlosar, 1986, s. 308). *Mluvnice češtiny* je dokonce považuje za centrum kategorie verbálních adjektiv (Dokulil a kol., 1986, s. 325).

Nečekaná je přítomnost jediného účelového adjektiva. Celkem 17 procesuálních adjektiv má tvar odpovídající účelovým adjektivům (krátký vokál před sufixem *-c-*), ale jejich význam účelový není.

Vzhledem k četnosti rezultativních pasivních adjektiv je zřejmé, že nejčastěji používaným sufixem je koncovka *-ý* s předcházejícím formantem *-n-*. Hojně užívaný je rovněž sufix *-í-c-í* (vyskytuje se 69x) a nezanedbatelný je počet užití sufixu *-ají-c-í* (49x); množství ostatních sufixů je poměrně vyrovnané. Opět tedy dochází k tomu, že

skupiny adjektiv rezultativních pasivních a procesuálních, u nichž se zmiňované sufixy uplatňují, početně převyšují ostatní skupiny adjektiv tvořených ze sloves.

Podíváme-li se podrobněji na jednotlivá adjektiva, zjistíme, že jsou velice rozmanitá, ať již svým tvarem, nebo fundujícím slovesem. Většina adjektiv je sice běžná i v současné češtině, ale setkáme se také s výrazy, které jsou dnes považovány za zastaralé (*přistvořený, osutý*), nebo se užívají jen zřídka (*řezbovaný, zastuzený*), nebo se v kázáních objevují v hovorové podobě (*propučený, přednešený*). Původ některých adjektiv je mnohdy nejasný či dokonce sporný. U takovýchto příkladů jsme se snažili objasnit, ze kterého slova dané adjektivum vzniklo, popř. zda se názor na jeho vznik liší.

Jedním z objevů, ke kterému jsme v této práci dospěli, je přítomnost sufixu *-čivý* (*palčivý*, even. *plačtivý*, pův. *plaččivý*), který dle Šlosara vznikl jako nová varianta *v-*ového sufixu až v době obrozenské, tedy o několik desetiletí později, než byla napsána analyzovaná kázání.

Kromě druhů slovesných adjektiv jsme se podívali také na jejich postavení ve větě. Postupně jsme se seznámili s adjektivy ve funkci přívlastku, přísudku a doplňku. Zjistili jsme, že v pořadí přívlastku a řídicího jména stejně jako v současné češtině převládá antepozice, při níž atribut stojí před dominujícím jménem.

K jinému závěru však došla kolegyně Vojtová, která se ve své diplomové práci taktéž zabývala jazykovou analýzou barokního kázání (Vojtová, 2012, s. 94). Jak jsme již upozornili, tato rozdílnost může být způsobena tím, že jsme se soustředili pouze na adjektiva tvořená ze sloves, zatímco kolegyně Vojtová zkoumala všechny přívlastky bez ohledu na způsob jejich derivace. Na druhou stranu jsme čerpali z většího množství materiálu (111 stran našich kázání proti 20 stranám Vojtové), tudíž si dovoluujeme tvrdit, že výsledky naší analýzy lze považovat za relevantní. Náš konečný soud ohledně této problematiky je následující: atributy vyjádřené slovesnými adjektivy jsou většinou v antepozici, jak je běžné i v současném jazyce, ale antepozice ostatních adjektivních přívlastků je mnohdy méně častá než postpozice.

Jedinou skupinou, v níž převažovala postpozice nad antepozicí, jsou nestejnorodě rozvité přívlastky, u nichž se zároveň objevuje nejvíce přívlastků v distantním postavení. V dnešním jazyce obvykle nebývá přívlastek (shodný i neshodný) oddělen od svého řídicího jména jiným větným členem. „*V starém jazyce toto postavení přívlastku také převládalo, ale bylo tu i mnoho odchylek nemotivovaných důrazem*“ (Šlosar, 1986, s. 372).

Takřka důsledně se postpozice užívá ve výrazech náboženské povahy (Šlosar, 1986, s. 372). Hlavním spojením, jímž se tato teorie potvrzuje, je *Pán Bůh všemohoucí*, které se v kázáních objevuje celkem 22x v postpozici a pouze jednou v antepozici. Z dalších náboženských obrátů můžeme v textech nalézt např.: *Bohu živému, víru náležitou, krucifix mluvící*.

Současným pravidlem, které je v barokních textech porušováno, je, že „*adjektivní přívlastek je vždy vpředu, vztahuje-li se ke dvěma nebo více slovům*“ (Bečka, 1932, s. 144). Antepozice takovýchto přívlastků je sice mnohem četnější, ale nalezneme i několik odchylek: *vína a nápoje opojeného, pánům a patronům mně laskavě náchylným, svatí a světice boží věčné slávy s Bohem požívající*.

Atributy tvořené slovesnými adjektivy rozvíjejí zejména předmět (47, 4 %) a podmět (32, 1 %). Kromě toho jsou rozvíjeny větnými členy také neshodné přívlastky (7,3 %), příslovečná určení (místa 3,6 %, času 2 %), přísudky (2,3 %) a speciální člen – vokativ (2,3 %) ¹⁹.

Slovesná adjektiva byla mimo přívlastku také součástí jmenného přísudku. Ve staré češtině se sice hojně objevovala „*elipsa spony v platnosti 3. os. ind. prez., ale převládal už přísudek se sponou*“ (Šlosar, 1986, s. 355). V našich kázáních se vyskytoval téměř výhradně přísudek se sponou (počítáme-li jen sponu tvořenou slovesným adjektivem). Jediným příkladem, v němž spona nebyla vyjádřena, byl obrat *zhotovený a slitý obraz* s elipsou slovesa *byl* (tj. 3. os. ind., jak je citováno výše, ale čas je minulý).

Rozdíl v množství přísudků se sponou *být / bývat* v minulém a přítomném čase je minimální: 66 přísudků v minulém čase a 64 v čase přítomném. Stejná je rovněž převaha kontaktního postavení mezi slovesnou a jmennou částí přísudku, která se u obou skupin pohybuje kolem 80 %. Při distantním postavení spona většinou předchází slovesnému adjektivu (výjimky: *pochovaná sice byla, učiněný kníže pokojný jest, zamračené ne jen bývá*), v případě kontaktního postavení je tomu naopak.

„*Přídavné jméno bylo při sponě býti pravidelně v nominativu, instrumentál pronikl jen tam, kde býti znamenalo ‘státi se’ nebo kde šlo o zpodstatnělé přídavné jméno*“ (Šlosar, 1986, s. 356). V našich kázáních se instrumentál objevil jen jednou: *Mojšíš víceji nežli tisíc let umrlým byl*.

¹⁹ Všechna procenta jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo, proto se celkový počet procent nemusí rovnat 100.

Přísudky mohou být i několikanásobné, zpravidla s jedním členem neslovesného původu. Oba členy tvořené deverbativními adjektivy má 12 přísudků (např. *vskříšení a uzdravení byli, nařízené a ustanovené jest*), z toho jeden v čase budoucím.

Budoucí čas je zastoupený jen 5 přísudky. Množstevně bohatší jsou přísudky, které mají jinou sponu než sloveso *být*. Ve funkci spony se uplatňují fázová (*zůstat*) či modální (*moci, muset*) slovesa. O slovosledu u jednotlivých typů jsme pojednali v předchozí kapitole.

Posledním větným členem, kterým mohou být slovesná adjektiva vyjádřena, je doplněk. Ze všech možných realizací deverbálních adjektiv je doplněk nejméně zastoupený, neboť se objevuje pouze 4x, takže o jeho charakteru není možné vytvářet obecné závěry.

Na závěr naší práce se blížeji podíváme na to, kolik slovesných adjektiv se objevuje v jednotlivých kázáních. Nejvíce různorodých adjektiv obsahují ProchKrál (113) a RačLid (112). V celkovém počtu užitých adjektiv (tj. všechny výskyty) však nesporně vede SoukLil (307). Toto kázání má také nejvyšší průměrný počet slovesných adjektiv na jednu stránku textu (17). Ostatní kázání mají tyto průměry: ŠtěpHlas 14, RačLid 13, SvobKníž 13, ProchKrál 11, BartNor 9, LibLid 6.

Nejfrekventovanějším slovesným adjektivem je *laskavý*, které je 45x užitó v RačLid, 2x v SvobKníž a 1x v LibLid. Za ním následuje kompozitum *všemohoucí*, objevující se 12x v RačLid, 10x v SoukLil a 2x v LibLid.

Shrneme-li dosavadní poznatky, zjistíme, že slovesná adjektiva, jež se stala předmětem našeho zájmu, se v analyzovaných kázáních objevovala v rozmanitých tvarech i větněčlenských platnostech. Díky tomu jsme mohli alespoň částečně postihnout jejich charakter a ukázat nepatrné množství jazykového bohatství barokních textů.

SEZNAM LITERATURY

PRIMÁRNÍ LITERATURA

LibLid = LIBERTIN, Jan Hynek. *Diva Ludmilla vera vidua [maj.] To gest: Swatá Lidmilla Wdowa Oprawdowá Při Slawnosti Swaté LIDMJLLY Patnictau Neděli po Swatém Duchu k Convictu Pražkému S^o Bartoloměge patřjcy. Od Jana Jgnatia Libertýna Rodiče Rakownického, AA. LL. & Philosophiae Magistra SS. Theologiae Baccaláře někdegssýho Administratora Chwalského nyní ale p. t. kaplana Kuttnohorského skrz Kázánj k Vctěnj předstawená Dne 18. Zářj Léta 1718. S Powolenjm Welebné Konzystoře Pražské. Wytisštěno w Hoře Kuttný v Giřjho Wogtěcha Kyncla Léta 1718. Knihopis č. K04875.*

SoukLil = SOUKUP, Augustin Jan Václav. *Lilium Convallium. Anebo Wonná Konwálinka / Někdy okolo Léta Páně 1000 mezy Polma Chotounským / bljž Králofského Krayskýho Města Kauřjma sstiasně wzesslá Nasledowně (!) ale Na Horách Pusstynách a Audolich Szawských (!) samochtíc přesazená a až dosawade libeznau wůnj Diwůw a Zázrakůw za sebe wydáwajcy (!). To gest: Mocný v Boha Orodownj A Weliký Země České Diwotworec Swatý Prokop Na den weročnj gehu w Cýrkwi Swaté Památky w Chrámě Páně Neyswětěgssý Rodičky Božj Marye Panny a Swatého Jana Stárožitného Klásstera Szawského (!) Welebných Panůw Paterůw Benediktynůw; ku posylněnj a občerstwenj wssem wraucným Pautnjům a Ctjtelům gehu w líbezném a wonném kwjtku Konwálinkowém obětowaný a w sprostém Kázánj předstáwený (!). Od Welebného Kněze Augustýna Wáclawa Soukupa Faraře Kočeradského a w djlů Krage Kauřjmského Arcy=Biskupského Vicaria Foranea, Léta Páně 1719 dne 4. Czerwence. W Praze v Wolffkanga Wickharta Arcy=Biskupského a Králow: Českého Ympressora. (1719). Knihopis č. K15564.*

ProchKrál = PROCHÁZKA DE LAURO, Jiří František. *Nowý Welikomocný Nebeský Kráломoc To gest Swatý PIUS Pátý Toho Gmena Papež / z Slawného Ržádu Kazatelského / Swatého Arcy Otce Dominyka / Předně na Stolicy Aposstolskau Pak y na Oblohu Nebeskau Wywyssený. Gemužto w Spůsobu Slawné Neomylným Swátosti Papežské Persspektýwem / w Nowě Světu wyjewené Hwězdy Předstawnému W Chrámě S. Gilgi v Weleb:P. P. P. Kazatelůw w Starém Městě Pražském Powinnau Poklonu činil Giřj Frantissek Procháska de Lauro, na ten čas Farář Swato=Polský. Což se staLo*

Na Den NaLezeI sVVatého Kříže / třetIho Máge. Ten Rok / kterého RŽIzenI a PanoVVánI DržeL KráloMoC [=1713]. Wytisštěno w Starém Městě Pražském / v Karla Jozeffa Geřábka. Knihopis č. K14393.

RačLid = RAČÍN, Karel. *Na Den Swaté Lidmily Mučedlnice Božj / a Kněžny České / téhož slawnného Králowstwj Patronky / w Chrámě Swatého Giřj na Hradě Pražském kdežto gegj Swaté Tělo odpočjwá řečené. Kázanj Třidcáté Osmé. In: Sněm Nebeský Swatých a Swětic Božjch. To gest: Swátečnj Kázanj / Dlé Ržjmsko=Cžeského Kalendáře / na neypředněgssj Slawnosti Swatých a Swětic Božjch / kterj s Wegročnj Památkau w Slawném Čžeském Králowstwj se swětěg / spořádané. Kdež gegjch swatý Žiwot / gegjch hrdinský Skutkowé / Diwy a Zázraky / s rozličnými Figurami Pjsma Swatého / gak Starého / tak Nowého Zákona / s mnohými Symbolis, a nebo Nápisj / též s přjgemnými Hystoryemi / z wážných gak Cýrkewnjch / tak Swětských Otcůw Podpisy / ku potěssenj wssech Wěrných České / Swatowáclawské Řeči Milownjkůw / k pobožnému Rozgjmánj se představuj / Které Kwětssj gegjch Cti a Sláwě / groš y také k Zbuzenj wětssj k nim Pobožnosti wssech wěrných Wlastencůw Sepsal Kněz Karel' Račín Theatýnského Ržádu Kazatel'. CUM LICENTIA SUPERIORUM. Wytisštěný w Starém Městě Pražském / v Wdowy Kateřiny Alžběty Konyássowé / Léta 1712. Knihopis č. K14708.*

SvobKníž = SVOBODA, František Jan Nepomucký. *Princeps Pacis, To gest: Knjže Pokoge / Učenjm swým Angelským welkau Pomoc Cýrkwi Katolické přinássegjcy / dle Urbana toho Gména IV. Papeže. Swatý TOMASS Aqwjnský / Učitel Angelský. W Chrámě Páně W. W. P. P. Swatého Ržádu Kazatelského u Swatého Gilgj / w Starým Městě Pražským předstawený. Dne 7. Měsýce Března / Léta Páně 1715. Od Frantisska Jana Nepomuckého Swobody / Faráře Čžachrowského / & Alumno Ecclesiastico ex Convictu Pragensi, S. Bartholomaei, Excellentissimae Domus Smecznae. Wytisštěno w Král: Starým Městě Pražském / u Jana Wáclawa Helma. [1715?]. Knihopis č. K15831.*

ŠtěpHlas = Z TEYNCLE, ŠTĚPÁN, Petr. *Vox clamantis in deserto. Aneb Hlas wolagicýho na Pousstj. To gest: Na Někdj gmenowaný Wysoký před Léty pustý / W Kragi Czáslawským / na Panstwj Malessowským ležjcy / nynj pak slawným Gednoho a Trogjho Boha Chrámem / spolu s Paustewnickým Přjbytkem ozdobený / a Swatého Jana Křtitele učený Hoře prohlášená / a w Čžeském gazyku přednessená Chwála Téhož Sv. Jana Křtitele. Od Petra Sstěpána rozeného z Teyncle / Ržádu Sv Frantisska*

*Kapucýnskýho / Kazatele na ten čas u Sv Jozeffa w Nowým Městě Pražským. Léta Páně
gak se nInI přItomně VkazVge / Dne XXIII CzerVVna [= 24. června 1697] Cum
Licentia Superiorum. Wytisstěno w Starém Městě Pražském w Welké Karlowé Kolegi / u
Giřjho Labauna. Léta 1697. Knihopis č. K15994.*

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BEČKA, Josef. O postavení přívlastku v české větě. *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 5, s. 137–144.

BEČKA, Josef. O postavení přívlastku v české větě (ostatek). *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 6, s. 168–181.

BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000. ISBN 80-85866-57-9.

ČERMÁK, František. *Morfematika a slovtvorba češtiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-146-0.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes: Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0588-7.

DANEŠ, František a kol. *Mluvnice češtiny 3*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1987.

DOBROVSKÝ, Josef. *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache, zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenern Kenntniß für Böhmen*. Praha: Johann Herrl, 1809. Verze z 8. 11. 2013 [citováno ze dne 29. 4. 2014]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/modules/mluvnice/digitalni-kopie-detail/DobLehr1809>>.

DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině 1: Teorie odvozování slov*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1962.

DOKULIL, Miloš a kol. *Mluvnice češtiny 1*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986.

ERTL, Václav. Je voják, či je vojákem? *Naše řeč*, 1922, roč. 6, č. 10, s. 289–312.

HAVRÁNEK, Bohuslav. Příspěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských: Adjektiva s významem latinských adjektiv na -bilis. In: *Studie o spisovném jazyce*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 265–281.

- HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice*. 5. vyd. Praha: SPN, 1986.
- HELCL, Miloš. Dřevozpracující podnik? *Naše řeč*, 1956, roč. 39, č. 1–2, s. 57–58.
- HOLUB, Josef, LYER, Stanislav. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-23715-0.
- JELÍNEK, Milan. Transpoziční verbální adjektiva aktivní. In: *SPFFBU*, A 51, 2003, s. 113–123.
- KARLÍK, Petr a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-710-6484-X.
- KARLÍK, Petr. K vnitřní struktuře českých participií. In: *SPFFBU*, A 51, 2003, s. 133–145.
- Knihopis Digital Database* [online]. 2011 [citováno ze dne 29. 4. 2014]. Dostupné na <<http://db.knihopis.org>>.
- KOPEČNÝ, František. *Základy české skladby*. Vyd. 2. Praha: SPN, 1962.
- MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. vyd. Praha: Academia, 1957.
- NEJEDLÝ, Petr a kol. *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010 [citován stav z 29. 4. 2014]. Dostupné z WWW: <<https://madla.ujc.cas.cz>>.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.
- ROSA, Wenceslaus Johannis, *Czech Grammar (Čechořečnost, 1672)*. Přeložili Gavin BETTS a Jiří MARVAN. Praha: Porta, 1991.
- RUSÍNOVÁ, Zdenka, ŠLOSAR, Dušan. Průřez vývojem slovotvorné soustavy adjektiv v češtině. In: *SPFFBU*, A 15, 1967, s. 37-54.
- SLÁDEK, Miloš (ed.). *Svět je podvodný verbíř*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9.
- SVĚRÁK, František. K účelovým přídavným jménům na -icí. *Naše řeč*, 1953, roč. 36, č. 7–8, s. 254–6.
- ŠLOSAR, Dušan. *Česká kompozita diachronně*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999. ISBN 80-210-2071-7.
- ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- ŠLOSAR, Dušan. Slovotvorba. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 1995, s. 109–226.

- ŠLOSAR, Dušan. Slovtvorné svazky (subparadigmata) adjektiv. In: *SPFFBU*, A 37–38, 1989–1990, s. 99–110.
- ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeské tvoření slov*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1971.
- TOŠNEROVÁ, Květa. Svatý Bernard se vrátil i s úlem. *Svobodný hlas*, 2009, roč. 18, č. 25, s. 5.
- TRÁVNÍČEK, František. *Mluvnice spisovné češtiny. Část I. Hláskosloví-tvoření slovtvarosloví*. 3. vyd. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.
- TRÁVNÍČEK, František. *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1949.
- VILLARRI, Rosario (ed.). *Barokní člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-683-2.
- VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního kázání*. Nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2012.
- Vokabulář webový* [online]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006 [citováno ze dne 29. 4. 2014]. Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>